

ПРАВИЛА РЕАЛІЗАЦІЇ ОБОВ'ЯЗКУ ДОТРИМАННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ТАЄМНИЦІ

Viktoriya Barankova

Ph.D. in Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of
Civil Procedure and Advocacy

Yaroslav Mudryi National Law University
ovenvanil@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-0182-077X>

Yana Kolomiets

Ph.D. in Law,

Assistant of the Department of Civil
Procedure and Advocacy

Yaroslav Mudryi National Law University
iva138210@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-7653-0165>

Анотація. Роботу присвячено формулюванню основних правил реалізації обов'язку дотримання нотаріальної таємниці, що розглядається як процесуальна гарантія дотримання прав заінтересованих осіб та законності нотаріальної діяльності. На підставі наукового аналізу законодавчо закріпленого поняття нотаріальної таємниці визначаються її обсяг та межі; досліджується обов'язок дотримання нотаріальної таємниці як підстава дій нотаріуса щодо видачі довідок та документів; простежуються особливості дії принципу нотаріальної таємниці в умовах участі нотаріуса у цивільних справах.

Висновується, що поінформування спадкоємця про факт складення та навіть зміст складеного заповіту не можна розглядати як порушення правил нотаріальної таємниці за умови, що такого поінформування бажав сам заповідач, оскільки обов'язок дотримання нотаріальної таємниці на заінтересованих осіб не розповсюджується.

Обґрунтовується, що видача дубліката нотаріально посвідченого документа має вчинюватись за правилами нотаріального законодавства з урахуванням його приписів щодо суб'єктного складу та необхідності дотримання обов'язку збереження нотаріальної таємниці. Зазначене обґрунтовує правильність судової практики, в межах якої визнається законною відмова нотаріуса про розголошення нотаріальної таємниці особам, що не були учасникам и вчинюваних нотаріальних дій.

У роботі наголошується, що можливість розкриття нотаріусом нотаріальної таємниці у цивільному процесі залежить від того, яке процесуальне становище він посідає. У випадку участі нотаріуса у справі як свідка він може розкривати нотаріальну таємницю лише за умови згоди тієї заінтересованої особи, яка заявила клопотання про його допит. У разі ж, коли нотаріус у справі є відповідачем або третьою особою, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, наявність у нього власної процесуальної заінтересованості зумовлює можливість заявити клопотання про допит його в якості свідка та повідомити суду інформацію про ті факти, на які вже посилалися сторони процесу у позовній заяві та запереченнях проти позову, позаяк у цій частині нотаріальну таємницю вже розкрито самими заінтересованими особами.

Вступ. Нотаріальний процес характеризується низкою принципів, які забезпечують виконання завдань нотаріату, являють собою найбільш загальні правові вимоги до вчинення нотаріальної діяльності, відбивають правовий характер нотаріального провадження та обов'язково знаходять своє закріплення у відповідних нормах права.

Одним із принципів, що найбільшою мірою відображають специфічну сутність нотаріальної діяльності, є принцип дотримання нотаріальної таємниці (ч. 3 ст. 5, ст. 8 Закону «Про нотаріат», далі — Закон), адже на відміну від судів, які розглядають і вирішують цивільні справи відкрито і гласно, нотаріуси й посадові особи, що вчиняють нотаріальні дії, зобов'язані зберігати таємницю їх вчинення або навіть факту звернення до нотаріальних органів.

У літературі обґрунтовується погляд на дотримання нотаріальної таємниці як один із найважливіших та специфічних обов'язків нотаріуса, що є особою, уповноваженою на вчинення нотаріальної діяльності державою¹. Дотримання цього обов'язку є специфічною правовою гарантією забезпечення функцій та завдань нотаріату, підвищення престижу професії нотаріуса, захисту прав заінтересованих осіб, що до нього звертаються.

Поняття, обсяг та межі нотаріальної таємниці

Відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону України «Про нотаріат»² нотаріальна таємниця — це сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо.

Наведене законодавче визначення поняття нотаріальної таємниці наразі не просто не дає належного правового обґрунтування визначення обсягу та меж тієї інформації, що не має розголошуватися нотаріальними органами, а, навпаки, потребує ретельного наукового дослідження, тлумачення та уточнення, особливо з огляду на те, що зазначена інформація може стати предметом судового вивчення під час розгляду тієї чи іншої цивільної справи, і в кожному конкретному випадку потрібно буде визначитися із можливістю або, навпаки, неможливістю нотаріуса свідчити про такі обставини.

Багатьма авторами вже зазначалося, що наразі спостерігається недосконале, фрагментарне законодавче регулювання цього права, а принципу дотримання таємниці вчинення нотаріальних дій приділяється недостатньо уваги, тому зазначене питання не втрачає актуальності³.

¹ Баранкова В. Розкриття нотаріальної таємниці в межах судового розгляду цивільних справ. *Право та державне управління*. 2017. № 3, с. 57-63.

² URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 15.03.2023).

³ Коробцова Н. Право на охорону нотаріальної таємниці як одне з конституційних прав громадян. *Публічне право*. 2012. № 1(5). С. 40; Поповченко О. Нотаріальна таємниця помирає. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2007. № 2 (32). С. 38; Желіховська Ю.В. Поняття та гарантії таємниці вчинення нотаріальних дій. *Університетські наукові записки: часопис Хмельницького університету управління та права*. Хмельницький, 2013. № 1 (45). С. 108.

Питання щодо визначення змісту та обсягу нотаріальної таємниці у сучасній науковій літературі є спірним. Так, навряд чи можна погодитися з висловленими багатьма авторами пропозиціями включати до змісту нотаріальної таємниці, окрім таємниці особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, іще й таємницю нотаріуса як фахівця, та ще й законодавчо це закріпити⁴.

Подібне розуміння змісту нотаріальної таємниці суперечить законодавчому визначенню її змісту, наведеному в ч. 1 ст. 8 Закону, відповідно до якого це винятково інформація, пов'язана із заінтересованою особою та її зверненням до нотаріуса. Крім того, існування таємниці нотаріуса як фахівця унеможлиблюється завданнями та функціями нотаріату як публічно-правового інституту, як органу цивільної юрисдикції.

Публічно-правовий характер нотаріальної діяльності зумовлений її офіційним змістом і наділенням нотаріусів повноваженнями державою (ч. 1 ст. 3 Закону), а зазначене, як і процесуальний характер нотаріальної діяльності, унеможлиблює існування нотаріальної таємниці як таємниці фахівця. Передусім нотаріус — особа, уповноважена державою на вчинення нотаріальної діяльності, і незалежно від форми її здійснення (державна чи приватна), вона є однаковою за своєю сутністю, адже документи, оформлені державними і приватними нотаріусами, мають однакову юридичну силу (ч. 4 ст. 1 Закону). З огляду на наведене, безумовно, слід погодитися із поглядом на нотаріальну таємницю як різновид професійної таємниці⁵. Однак, характеризуючи специфічні риси нотаріальної таємниці, деякі автори доходять спірного висновку про те, що, на відміну від таких професійних таємниць, як медична чи адвокатська, вона не сприяє встановленню довірчих відносин між заінтересованою особою та нотаріусом, а є лише певною гарантією недоторканості особистого життя людини⁶.

Вважаємо, що наведені твердження занадто звужують призначення принципу нотаріальної таємниці, адже він, безсумнівно, передусім покликаний забезпечити довіру, і не тільки до конкретного нотаріуса, а й до інституту нотаріату в цілому. Про це неодноразово наголошувалося різними авторами у спеціальній літературі.

Так, наприклад, В. Черниш справедливо стверджує: «Збереження професійної таємниці є фундаментальним обов'язком нотаріуса. Її дотримання забезпечує довіру до нотаріуса зацікавлених в юридичному оформленні волевиявлення і, одночасно, є умовою такої довіри... Порушення нотаріальної таємниці є не лише порушенням законності, а й аморальним вчинком нотаріуса,

⁴ Черниш В. Теоретичні аспекти мови нотаріального діловодства та нотаріальної таємниці як основоположних принципів діяльності нотаріату в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 7. С. 12; Коробцова Н. Сучасний погляд на проблему охорони нотаріальної таємниці. *Нотаріат для вас*. 2011. № 12. С. 39; Панталієнко Я.П. Нотаріальна таємниця – одне із загальних правил вчинення нотаріальних дій. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2009. Вип. 44. С. 364.

⁵ URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2219> (дата звернення 15.03.2023).

⁶ Коробцова Н. Право на охорону нотаріальної таємниці як одне з конституційних прав громадян. *Публічне право*. 2012. № 1(5). С. 41; Желіховська Ю.В. Поняття та гарантії таємниці вчинення нотаріальних дій. *Університетські наукові записки: часопис Хмельницьк. ун-т упр. та права. Хмельницький*, 2013. № 1 (45). С. 110.

бо особи, які звернулися до нотаріуса, часто відкривають йому найпотаємніше, заповітне, впевнені в тому, що таємницю їхньої бесіди буде дотримано»⁷.

Та й самі авторки, що висловили цю суперечливу думку, спростували її на інших сторінках своїх же робіт. Так, у тій самій своїй роботі на завершення Н. Коробцова стверджує, що дотримання принципу конфіденційності є необхідною та найважливішою передумовою відносин між нотаріусом і фізичними та юридичними особами⁸. Але саме слово «конфіденційність» перекладається з латинської мови, як довіра до чого-небудь. Як відомо, конфіденційний означає довірчий, таємний, секретний. У п. 4 Правил професійної етики нотаріусів України⁹, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 04.10.2013, було прямо зазначено, що дотримання принципу конфіденційності є необхідною і найважливішою передумовою **довірчих** відносин між нотаріусом та фізичними і юридичними особами. На жаль, в Правилах професійної етики нотаріусів України¹⁰, затверджених наказом Міністерства юстиції у 2021 році, прямий зв'язок між дотриманням нотаріусом принципу конфіденційності та виникненням саме довірчих відносин між нотаріусом та особою, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії свого відображення не знайшов. В Правилах професійної етики нотаріусів України 2021 р. закріплений обов'язок нотаріуса встановлювати довірливі взаємовідносини з особою, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії (частина 2 розділу XVI).

Так само і Ю. Желіховська на початку тієї ж своєї роботи відзначає, що нотаріальна таємниця має надзвичайно вагоме значення при здійсненні нотаріального провадження, адже вона підкріплює довіру громадян до органів нотаріату і є одним із важливих правил діяльності самого нотаріуса, що забезпечує його авторитет¹¹.

Як бачимо, наведені твердження суперечать висновкам про відсутність необхідності забезпечення довіри між нотаріусами та заінтересованими особами. Безсумнівно, відносини між нотаріусом та заінтересованими особами мають базуватися на довірі, адже, по-перше, заінтересовані особи можуть самі обрати нотаріуса, до якого вони звернуться у тій чи іншій нотаріальній справі або за отриманням консультації, а, по-друге, заінтересовані особи можуть мати бажання надати нотаріального оформлення навіть тим правовідносинам, для яких обов'язковість нотаріального посвідчення не передбачена. Приймаючи зазначені рішення, заінтересовані особи передусім керуються саме ступенем довіри, що викликають у них особа того чи іншого нотаріуса зокрема та нотаріат

⁷ Черниш В. Нотаріальна таємниця: поняття і кордони. *Юридичний журнал*. 2011. № 3 (105). С. 84,85.

⁸ Коробцова Н. Право на охорону нотаріальної таємниці як одне з конституційних прав громадян. *Публічне право*. 2012. № 1(5). С. 46.

⁹ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1730-13#Text> (дата звернення 15.03.2023)

¹⁰ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21#Text> (дата звернення 15.03.2023)

¹¹ Желіховська Ю.В. Поняття та гарантії таємниці вчинення нотаріальних дій. *Університетські наукові записки: часопис Хмельницьк. ун-т упр. та права*. Хмельницький, 2013. № 1 (45). С. 108.

в цілому як інститут, що має за завдання забезпечення охорони та захисту їх суб'єктивних цивільних прав.

Вимога щодо дотримання нотаріальної таємниці передусім означає виключення умов, за яких зі змістом нотаріальної дії можуть ознайомлюватися інші особи, крім її учасників.

Власне, це означає, що нотаріальні дії мають вчинюватись у присутності тільки заінтересованих осіб і лише у випадку необхідності — за присутності тих, хто надає їм допомогу або забезпечує вчинення нотаріальної дії (представники, перекладачі, особи, що проставляють підпис замість заінтересованих осіб тощо). При цьому повідомлення будь-якої інформації представнику особисто заінтересованої особи не може розглядатися як порушення нотаріальної таємниці, але відсутність належного унормування питань суб'єктного складу нотаріального процесу взагалі та інституту представництва у нотаріальному провадженні, а також складу документів, що підтверджують повноваження представника у нотаріальній справі зокрема, породжує, на жаль, відповідні правові конфлікти та судові справи щодо їх вирішення.

Так, у цивільній справі № 725/2079/15-ц¹² за позовом Особа 1 до Першої Чернівецької державної нотаріальної контори, державного нотаріуса Першої Чернівецької державної нотаріальної контори Особа 5, за участю третьої особи — Головного управління Державної казначейської служби України у Чернівецькій області про визнання дій неправомірними та відшкодування моральної шкоди, що розглядалася 30 вересня 2015 р. Першотравневим районним судом м. Чернівців, судом було визнано, що надання представнику заінтересованої особи (спадкоємця), який діє на підставі договору про надання правової допомоги, інформації щодо можливості вчинення нотаріальної дії та безпосередня видача йому нотаріального акту – документу (свідоцтва про право на спадщину) не є порушенням нотаріальної таємниці в розумінні ст. 8 Закону «Про нотаріат».

Ніхто із сторонніх не має спостерігати за ходом нотаріальної процедури, відповідно, заінтересовані особи можуть клопотати про це. Але зазначене правило не можна розуміти буквально й категорично: якщо заінтересована особа висловлює бажання щодо присутності будь-якої особи, то вона, безумовно, може бути присутня під час вчинення нотаріальної дії.

У судовій практиці налічується чимало цивільних справ щодо визнання недійсними правочинів, зокрема заповітів, з підстав нібито порушення нотаріальної таємниці, яке полягає у тому, що під час нотаріального посвідчення заповіту була присутня стороння особа, яка не є суб'єктом вчинюваної нотаріальної дії, переважно — майбутній спадкоємець. Суди майже одноставно вирішують такі справи не на користь позивачів, обґрунтовуючи свої рішення такими обставинами: по-перше, що така присутність не може розглядатися як порушення нотаріальної таємниці, а, по-друге, що порушення нотаріальної таємниці не може розглядатися як підстава для визнання правочину недійсним.

¹² URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/52239832> (дата звернення 15.03.2023).

Так, Дніпровський районний суд м. Києва розглянув у цивільну справу №755/17957/13-ц¹³ за позовною заявою Особа 1 до Особа 2, за участю як третіх осіб Десятої Київської державної нотаріальної контори та Головного управління юстиції у м. Києві про визнання заповіту нікчемним.

Позовні вимоги було обґрунтовано тим, що після смерті Особа 3, з якою Особа 1 проживала однією сім'єю, що встановлено рішенням Дніпровського районного суду м. Києва, залишилася спадщина — однокімнатна квартира. Позивач звернулася до 10-ї Київської нотаріальної контори з заявою про прийняття спадщини, де дізналася, що Особа 3 заповіла квартиру Особі 2. Заповіт Особи 3 позивач вважає недійсним, оскільки було порушено вимоги щодо форми та посвідчення заповіту. Зокрема, у відповідача Особи 2 була на руках копія заповіту, яку вона надала нотаріусу разом із заявою про прийняття спадщини, про заповіт вона знала, оскільки була присутньою в нотаріальній конторі під час посвідчення заповіту. Тобто державним нотаріусом в порушення вимог ст. 1255 ЦК України було розголошено всі відомості складеного Особа 3 заповіту, і Особа 2 дійсно перебувала разом з Особа 3 під час складання цього заповіту, а отже, приймала активну участь в його складанні та впливала на спадкодавця шляхом допомоги складання заповіту на свою користь. Особа 2 також могла допомогти Особа 3 прочитати заповіт та сказати, що потрібно в ньому написати і де підписати, що також вплинуло на вільне волевиявлення померлої Особи 3 скласти заповіт у такій формі та за таким змістом.

Відмовляючи у задоволенні зазначеного позову, суд, зокрема, вказав, що доказів порушення нотаріусом під час посвідчення спірного заповіту нотаріальної таємниці не надано. Посилання на те, що відповідач Особа 2 була присутня в день складання і посвідчення спірного заповіту в Десятій державній нотаріальній конторі, що вона була присутня під час підписання заповіту, що вона впливала на вільне волевиявлення померлої Особи 3 щодо складання заповіту — є безпідставні, бездоказові. Крім того, навіть за умов, що відповідач була ознайомлена зі складеним Особа 3 заповітом, мала його на руках, дані обставини не можуть розглядатися як незаконні дії і не можуть визнаватися підставами для визнання заповіту недійсним.

Подібне рішення було постановлене і у справі № 0917/2-351/2011¹⁴ за позовом Особа 1 до Особа 3, Полянницької сільської ради про визнання заповіту недійсним, що розглядалася 19 червня 2012 р. Яремчанським міським судом Івано-Франківської області. Позивач обґрунтовував свій позов тим, що волевиявлення заповідача не було вільним, та, серед іншого, наголошував, що складання та посвідчення заповіту було проведено у присутності спадкоємців за заповітом. Але, розглянувши справу, суд визнав, що та обставина, що під час складання заповіту заповідач порадилася із синами Особа 3 та Особа 9 з приводу того, хто здійснюватиме догляд за нею і у зв'язку з цим кому заповісти будинок та земельну ділянку, не може бути розцінена як вплив і тиск на волевиявлення заповідача.

¹³ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/36915771> (дата звернення: 15.03.2023).

¹⁴ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/25058303> (дата звернення: 15.03.2023).

Крім того, у мотивувальній частині рішення суд зазначив: позивач вважає заповіт нікчемним, посилаючись на порушення таємниці його складення, оскільки він складався та зачитувався вголос в присутності спадкоємців та інших осіб. Зазначені обґрунтування нікчемності оспорюваного правочину не можуть бути взяті судом до уваги, виходячи з наступного. Відповідно до вимог п. 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 січня 1992 р. № 2 «Про судову практику в справах за скаргами на нотаріальні дії або відмову в їх вчиненні», при вирішенні питання про обґрунтованість скарг суди мають виходити з того, що нотаріальні дії мають вчинюватися у суворій відповідності з встановленими для даного органу або службової особи компетенцією і порядком їх вчинення, не допускаючи при цьому як потурання відхилення від зазначеного порядку, так і формального скасування нотаріальної дії, коли ці відхилення не вплинули на її вчинення. Зокрема, нотаріальна дія не може бути скасована лише з мотивів недодержання таємниці її вчинення, оскільки за правилами ст. 8 Закону правовим наслідком такого порушення є притягнення до встановленої законодавством відповідальності винних службових осіб. Суд наголосив, що обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється на осіб, яким про посвідчення заповіту стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, свідків, та особу, яка підписує заповіт замість заповідача, а не на заповідача. Тому складання заповідачем Особа 6 заповіту в присутності інших осіб не може розцінюватися як порушення таємниці заповіту. З наведених та інших підстав суд відмовив у задоволенні позову.

Щоправда, слід наголосити на існуванні судових рішень, які свідчать, що іноді суди все ж таки помилково визнають присутність спадкоємця під час посвідчення заповіту порушенням вимог нотаріальної таємниці. Прикладом такої ситуації є судова справа № 2-51/2012¹⁵ за позовом Особа 1 до Особа 2, третя особа: приватний нотаріус Охтирського міського нотаріального округу Особа 3, про встановлення нікчемності правочину, що розглядалася 7 лютого 2012 р. Охтирським міськрайонним судом Сумської області.

Позивач просив суд визнати нікчемним заповіт і, серед іншого, зазначав, що при посвідченні заповіту нотаріусом було порушено нотаріальну таємницю (таємницю заповіту), оскільки особа, на користь якої було складено заповіт, володіла відомостями щодо факту складення заповіту та його змісту ще до відкриття спадщини.

У судовому засіданні було встановлено, що відповідач Особа 2 запрошував приватного нотаріуса Охтирського міського нотаріального округу Особа 3 до заповідача для посвідчення заповіту; особисто відвозив до нотаріуса паспорти заповідача та особи, що підписала заповіт за заповідача через його неспроможність зробити це особисто; був присутній під час підписання та посвідчення заповіту Особи 4, що підтвердили у судовому засіданні свідки Особа 6, Особа 7, та не заперечував сам відповідач. Крім того, в судовому засіданні зазначені свідки та сам відповідач пояснили, що після посвідчення

¹⁵ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/21380966> (дата звернення: 15.03.2023).

заповіту, нотаріус передав примірник заповіту Особі 2, а Особа 2 сплатив за посвідчення заповіту нотаріусу 300 грн.

Суд дійшов висновку, що встановлені судом обставини свідчать про порушення при посвідченні заповіту Особи 4 таємниці заповіту, оскільки особа, на користь якої було складено цей заповіт, була обізнана з відомостями щодо факту складення заповіту, його змістом до відкриття спадщини. Враховуючи викладене, суд прийшов до висновку, що при посвідченні заповіту були порушені вимоги про таємницю заповіту, і на підставі цих та інших обставин встановив нікчемність заповіту.

Безумовно, поінформування спадкоємця про факт складення та навіть зміст складеного заповіту не можна розглядати як порушення правил нотаріальної таємниці за умови, що такого поінформування бажав сам заповідач, оскільки обов'язок дотримання нотаріальної таємниці на заінтересованих осіб не розповсюджується: вони вільні у виборі суб'єктів, яким хочуть повідомити ту чи іншу інформацію, та у визначенні змісту та обсягу такої інформації і ніким не можуть бути обмежені у реалізації цього вибору.

Досить часто виникають складнощі щодо визначення обсягу та меж нотаріальної таємниці у випадках, коли нотаріальна дія є багатосуб'єктною, і у ній беруть участь декілька особисто заінтересованих осіб (найчастіше це стосується спадкових справ, де на спадкову масу претендують декілька спадкоємців). З одного боку, необхідність дотримання нотаріальної таємниці має забезпечуватися щодо кожної із заінтересованих осіб, але поряд з цим з іншого — кожному заінтересованому учаснику нотаріальної дії так само має бути забезпечено можливість ознайомлюватися з матеріалами нотаріальної справи. Це означає, що не можуть становити нотаріальну таємницю для всіх учасників нотаріальної дії такі обставини, що визначені законом як підстави для реалізації спадкових прав: наприклад, склад спадкового майна або підстави спадкування.

Поряд з цим, судова практика з означеного питання не є одностайною і охоплює суперечливі рішення. Наприклад, розглядаючи цивільну справу № 757/44930/16-ц¹⁶ за позовом Особа 1 до приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу про зобов'язання вчинити дії, Печерський районний суд м. Києва підтвердив правильність поведінки нотаріуса, який, посилаючись на необхідність дотримання нотаріальної таємниці, відмовив одному зі спадкоємців у ознайомленні з матеріалами спадкової справи, що містили інформацію про інших спадкоємців.

Справа розглядалася 25 січня 2017 р. Позивач просив зобов'язати відповідача надати йому для ознайомлення матеріали спадкової справи. В обґрунтування вимог посилався на те, що в серпні 2014 р. звернувся до відповідача із заявою про прийняття спадщини за заповітами у зв'язку зі смертю його брата Особа 3. У листопаді 2015 р. позивач отримав свідоцтво про право на спадщину на $\frac{1}{4}$ частини квартири. Не погоджуючись з даним свідоцтвом, 28

¹⁶ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/64360590> (дата звернення: 15.03.2023).

липня 2016 р. позивач звернувся до відповідача із заявою про надання інформації, а листом від 10 серпня 2016 р. отримав відповідь — відмову.

Відповідач та його представник в судовому засіданні заперечували проти задоволення позову, посилаючись на наступне. При заведенні спадкових справ нотаріус витребує від фізичних та юридичних осіб відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій. Тобто особа, яка подає такі документи до нотаріуса, з ними ознайомлена. Між нотаріусом і спадкоємцями постійно відбувається взаємодія, результатом якої і є видача Свідоцтва про право на спадщину на спадкове майно і закриття спадкової справи. В законодавстві немає передбаченої процедури фіксації та ознайомлення з відомостями в порядку оформлення і видачі спадкових справ, тому ці відомості нотаріуси доводять до спадкоємців усно, під час прийому у нотаріуса. Позивачу неодноразово, як до, так і після видачі свідоцтва про спадщину, були надані усні пояснення, а потім і письмові (відповіді виключно на ті питання, які були поставлені): чому і з яких причин спадкова маса розподіляється між спадкоємцями певним чином. Позивач вислуховував усі пояснення, а через пару місяців приходив з тими ж питаннями до нотаріуса, неодноразово озвучуючи звинувачення в можливій некомпетентності або змові з іншим спадкоємцем.

Відповідно до правил ст. 8 Закону законодавство передбачає процедуру видачі довідок про вчинені нотаріальні дії, а не ознайомлення з архівними документами.

Крім зазначеного, суд надав оцінку тій обставині, що в спадковій справі знаходяться особисті відомості, надані іншими спадкоємцями, на які теж поширюється нотаріальна таємниця, що захищається нотаріусом на підставі закону. Суд визнав, що ознайомлення з такими документами порушує права інших спадкоємців, що звернулися до нотаріуса.

Зважаючи на зазначені обставини, суд відмовив у задоволенні позову.

Натомість в іншій судовій справі, навпаки, суд не вгледів порушення нотаріальної таємниці у поінформуванні про склад спадкової маси всіх спадкоємців.

Справа № 380/235/15-ц¹⁷ розглядалася 12 березня 2015 р. Тетіївським районним судом Київської області за позовом Особи 2 до завідувача Тетіївської державної нотаріальної контори Київської області про визнання неправомірними дій державного нотаріуса. У позові Особа 2 просила визнати неправомірними дії завідувача Тетіївської державної нотаріальної контори Київської області щодо збору та розголошення персональних даних (нотаріальної таємниці) Особи 2 про наявність у останньої приватної власності. Позовні вимоги обґрунтовує тим, що державний нотаріус перевищила свої повноваження, направивши запит до бюро технічної інвентаризації про отримання інформації щодо її власності, та в подальшому отриману інформацію, яка містить нотаріальну таємницю, повідомила третім особам без її згоди, чим порушено вимоги Законів України «Про інформацію» та «Про захист персональних даних».

¹⁷ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/43101481> (дата звернення: 15.03.2023).

У судовому засіданні з пояснень позивача встановлено, що в провадженні Києво-Святошинського районного суду Київської області знаходиться цивільна справа за позовом Особа 2 до Особа 4, Особа 5 про визнання недійсним договору купівлі-продажу земельної ділянки. Відповідачем Особа 4 до суду була подана зустрічна позовна заява з доданими до неї документами, зокрема, була долучена копія листа комунального підприємства «Тетіївське бюро технічної інвентаризації» від 20 серпня 2014 р., адресованого завідувачу Тетіївської державної нотаріальної контори. У вказаному листі надано інформацію щодо власності позивача Особа 2.

Із пояснень позивача вбачається, що державний нотаріус перевищила свої повноваження, направивши запит до бюро технічної інвентаризації про отримання конфіденційної інформації щодо її власності та в подальшому отриману інформацію, яка містить нотаріальну тасмницю, надала третім особам без її згоди.

Із пояснень державного нотаріуса вбачається, що 10 вересня 2013 р. за заявою Особи 6 про прийняття спадщини було заведено спадкову справу після померлого Особи 7. Окрім заявниці, спадкоємцями за законом є дружина померлого Особа 2 та діти Особа 8, Особа 9. 20 серпня 2014 р. на письмову заяву Особа 4, яка є представником спадкоємця Особа 6 і діє на підставі довіреності, здійснено запит в КП «Тетіївське бюро технічної інвентаризації» на предмет з'ясування належності житлового будинку на праві приватної власності. Із відповіді КП «Тетіївське бюро технічної інвентаризації» від 20 серпня 2014 р. з'ясовано, що вказаний будинок був придбаний шляхом купівлі Особа 2 03 вересня 2007 р., під час шлюбу з померлим Особа 7, отже, даний будинок є спільною сумісною власністю подружжя, а його відповідна частка є спадковим майном після смерті Особа 7.

Розглянувши матеріали справи, заслухавши пояснення сторін, дослідивши письмові докази, суд дійшов висновку про те, що у задоволенні позову необхідно відмовити з наступних підстав.

З огляду на вимоги ст. 245 та ч. 2 ст. 1269 ЦК України оформлення спадкових прав може бути здійснено представником спадкоємця за довіреністю. Відповідно до ч. 1 ст. 46 Закону України «Про нотаріат» нотаріус має право витребувати від фізичних та юридичних осіб відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії. Довідки про вчинені нотаріальні дії та копії документів, що зберігаються у нотаріуса, видаються нотаріусом виключно фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії. У разі смерті особи чи визнання її померлою такі довідки видаються спадкоємцям померлого.

Отже, державний нотаріус у межах своїх повноважень здійснила запит до КП «Тетіївське бюро технічної інвентаризації» щодо наявності спадкового майна та встановлення складу спадщини. Зазначену інформацію було правомірно надано Особі 4 як представнику спадкоємця Особи 6 за довіреністю, оскільки це є інформація про склад спадкового майна.

Таким чином, суд визнав, що, враховуючи норми статей 8, 46 Закону «Про нотаріат», державний нотаріус діяв в межах своїх повноважень, неправомірно

дій державного нотаріуса щодо збору персональних даних (нотаріальної таємниці) та розголошення персональних даних Особи 2 не встановлено, тому у задоволенні позову слід відмовити.

Нотаріус та особи, що вчинюють нотаріальні дії або посвідчують документи, що дорівнюються до нотаріально посвідчених, а також помічник нотаріуса зобов'язані зберігати нотаріальну таємницю, навіть якщо їх діяльність обмежується наданням правової допомоги чи ознайомленням з документами, і нотаріальна дія або дія, яка прирівнюється до нотаріальної, не вчинялась.

Отже, вимога дотримання таємниці розповсюджується не тільки на зміст нотаріальної дії, але й на факт звернення до нотаріуса і на усні або письмові пояснення осіб — учасників нотаріальної дії або надання нотаріальної консультації. Виходячи з цього, вважаємо некоректним вживати таке формулювання принципу, що розглядається, як «принцип таємниці вчинюваних нотаріальних дій». Уявляється, що більш доцільно формулювати його назву як «принцип дотримання нотаріальної таємниці», адже така назва більшою мірою відповідатиме його змісту з огляду на той факт, що обов'язок збереження таємниці виникає у нотаріальних органів та інших відповідних осіб навіть у тому разі, коли нотаріальна дія не вчинювалася.

Відповідно до ч. 3 ст. 8 Закону обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється також на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, на осіб, залучених для вчинення нотаріальних дій у якості свідків, та інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці. Тож вимога дотримуватися таємниці ставиться не тільки до нотаріусів, але й до осіб, що обізнані з інформацією внаслідок виконання службових обов'язків чи іншої роботи або з будь-яких інших причин (виняток становлять тільки самі заінтересовані особи). Від цього обов'язку особи не звільняються навіть з переходом на іншу роботу, і він є безстроковим.

Особи, винні в порушенні нотаріальної таємниці, несуть відповідальність у порядку, встановленому законом (цивільно-правову, дисциплінарну, професійну, кримінально-правову). Найчастіше сьогодні розгляд питань про порушення нотаріусом нотаріальної таємниці є підставами відповідних позовів до суду, а також скарг на такі дії нотаріусів до органів юстиції, що відповідно до статей 2-1, 18 та 33 Закону здійснюють адміністративний контроль за нотаріальною діяльністю. Поряд з цим варто мати на увазі, що у нотаріусів є й можливість захищатися від необґрунтованих позовів, стаючи у цивільному процесі відповідачем або третьою особою, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, і реалізуючи надані їм процесуальні засоби захисту, а від необґрунтованих скарг — шляхом подання до суду цивільних позовів про захист честі, гідності та ділової репутації. Як приклад, можна навести цивільну справу № 487/6244/14-ц¹⁸, що розглядалася Заводським районним судом м. Миколаєва

¹⁸ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/42624398> (дата звернення: 15.03.2023).

12 грудня 2014 р. за позовом приватного нотаріуса Особа 1 до Особа 2 про захист честі, гідності та ділової репутації.

У позовній заяві позивач вказувала, що 5 травня 2014 р. Особа 2 направила на адресу начальника Головного управління юстиції у Миколаївській області скаргу, в якій зазначила наступне: «У березні 2014 р. я звернулась до приватного нотаріуса Особа 1 для оформлення доручення. Але в той же час вона повідомила моєму колишньому чоловікові — Особі 3 про існування рішення про поділ майна. Вважаю, що тим самим нотаріус Особа 1 порушила основне правило ст. 8 Закону «Про нотаріат», яка закріплює нотаріальну таємницю. Вважаю, що вона не може бути в лавах нотаріату. Раніше особа 1 знаходилась у близьких стосунках з моїм колишнім чоловіком Особа 3. Така людина не може працювати в подальшому на посаді приватного нотаріуса. Прошу скасувати нотаріальну ліцензію, видану на ім'я Особи 1 та звільнити її з посади приватного нотаріуса».

Позивач стверджувала, що викладена у скарзі інформація є недостовірною, оскільки відповідач з березня 2014 р. перебуває за кордоном, а ніяких зв'язків із Особою 3 позивач не має. Крім того, відповідач взагалі не зверталась до позивача як до нотаріуса, що підтверджується проведеною Головним управлінням юстиції у Миколаївській області перевіркою у травні 2014 р.

Заслухавши доводи учасників процесу, показання свідка Особа 3, дослідивши матеріали справи, суд прийшов до наступного.

По вказаній скарзі відповідача начальником Головного управління юстиції у Миколаївській області була проведена перевірка, та було встановлено, що у справах, заведених приватним нотаріусом Миколаївського міського нотаріального округу Особа 1, які передбачені Правилами ведення нотаріального діловодства, вчинення будь-яких нотаріальних дій на ім'я Особа 2 або Особа 3 не виявлено. Окрім того, в журналі обліку особистого прийому фізичних осіб відсутні записи щодо звернення Особа 2 до вказаного нотаріуса, тому відсутні факти, які свідчать про можливе порушення вимог ст. 8 Закону «Про нотаріат» приватним нотаріусом Особа 1.

Крім того, Головним управлінням юстиції у Миколаївській області за участю представника заступника голови відділення Нотаріальної палати України в Миколаївській області, приватного нотаріуса Миколаївського міського нотаріального округу Особа 5 та приватного нотаріуса Миколаївського міського нотаріального округу Особа 1 проведено оперативну нараду з питань, викладених у скарзі. Відповідно до ст. 12 Закону «Про нотаріат» підстави для анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю стосовно приватного нотаріуса Миколаївського міського нотаріального округу Особа 1 відсутні.

Допитаний у судовому засіданні свідок Особа 3 зазначив, що жодних відносин з нотаріусом Особа 1 не має, жодної інформації від Особи 1 не отримував.

Суд визнав доведеним, що відповідач умисно принизила честь та гідність позивача, її ділову репутацію, висловивши свою суб'єктивну думку відносно позивача у скарзі від 5 травня 2014 р., чим порушила особисті немайнові права позивача. Зважаючи на наведені підстави, суд задовольнив позов Особи 1 і визнав

недостовірною інформацію відносно Особи 1, поширену Особою 2 у скарзі до Головного управління юстиції у Миколаївській області від 5 травня 2014 р.

Питання відповідальності нотаріуса за розголошення нотаріальної таємниці, безумовно, заслуговують на окрему увагу і не охоплюються предметом дослідження цієї роботи. Тим не менше, зауважимо, що викликають серйозні заперечення спроби визначення підстав та випадків такої відповідальності, які наразі формулюються деякими авторами і не ґрунтуються ані на чинному законодавстві, ані на основних правових характеристиках інституту нотаріату. Наприклад, не можна погодитися із такою пропозицією: «Приватний нотаріус повинен нести відповідальність за умисне розголошення не будь-яких відомостей, які йому стали відомі в ході виконання професійних обов'язків, а лише тих таємниць, які охороняє держава, зокрема, державної, комерційної, банківської, лікарської та таємниці усиновлення, і то за умови, якщо будуть дотримані правила отримання приватним нотаріусом такої таємниці (спеціальний допуск, підписка про нерозголошення тощо). Щодо розголошення іншої інформації, то приватний нотаріус повинен нести відповідальність за неї лише за умови, що учасники нотаріального процесу просять про збереження їхньої таємниці і це прохання зафіксоване у відповідному документі. Саме такий підхід має знайти відображення в законі «Про нотаріат»»¹⁹.

Вважаємо, що подібний підхід за жодних умов не може віднайти свого адекватного унормування, оскільки він ігнорує особливий правовий статус нотаріуса (адже всіх інших видів таємниць не має розголошувати не тільки нотаріус, а й будь-який інший суб'єкт), не виправдано та необґрунтовано звужує межі нотаріальної таємниці, ба більше, фактично взагалі скасовує принцип нотаріальної таємниці як такий, а тим самим і позбавляє нотаріальні правовідносини їх головної невід'ємної специфічної ознаки — довірчого характеру, знищує правові гарантії виконання завдань нотаріату та унеможливорює реалізацію нотаріальних функцій.

Натомість існування принципу нотаріальної таємниці відбиває специфічні ознаки нотаріальної діяльності як правової форми, в межах якої відбувається реалізація безспірних суб'єктивних цивільних прав відповідно до намірів та волевиявлення заінтересованих осіб.

Дотримання обов'язку збереження нотаріальної таємниці як підстава законності відмови нотаріусау видачі довідок та документів.

У літературі справедливо відзначалося, що збереження таємниці вчиненої нотаріальної дії як принцип нотаріального процесуального права формалізується також як важливіший обов'язок нотаріуса, і такий підхід є традиційним і для законодавств більшості країн²⁰.

¹⁹ Маляренко С.М. Анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю приватним нотаріусом при сумісництві або незбереженні нотаріальної таємниці. *Адвокат*. 2013. № 4 (151). С. 36.

²⁰ Бондарева М.В. Принцип таємниці вчинюваних нотаріальних дій. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 198.

Найбільш спірними у судовій практиці сьогодні є питання, пов'язані із винятками, що зумовлюють можливість нотаріуса розголошувати таємницю через виконання покладених на нього законом обов'язків щодо надання довідок про вчинену нотаріальну дію суб'єктам, визначеним у ст. 8 Закону.

Довідки про вчинені нотаріальні дії та копії документів, що зберігаються у нотаріуса, видаються лише фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії. У разі смерті особи чи визнання її померлою такі довідки видаються спадкоємцям померлого. У разі визнання особи безвісно відсутньою опікун, призначений для охорони майна безвісно відсутнього, має право отримувати довідки про вчиненні нотаріальні дії, якщо це необхідно для збереження майна, над яким встановлена опіка.

Як виняток, такі довідки та інформація можуть бути видані на обґрунтовану письмову вимогу суду, прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування з дотриманням таких умов:

- існування відкритої цивільної, кримінальної, господарської, адміністративної справи або справи про адміністративне правопорушення;
- вимога про витребування інформації має бути належним чином процесуально оформлена відповідно до правил галузевого процесуального законодавства;

- вимога про витребування інформації, що становить нотаріальну таємницю, має бути обґрунтована посиланням на обставини справи, що слід встановити;

- інформація, що становить нотаріальну таємницю, має передаватися шляхами і способами, що унеможливають ознайомлення з нею сторонніх осіб.

Виняток також становлять випадки, в яких довідки про суму нотаріально посвідчених договорів, які необхідні виключно для встановлення додержання законодавства з питань оподаткування, надаються нотаріусом протягом 10 робочих днів на обґрунтовану письмову вимогу органів доходів і зборів.

Нотаріус на письмовий запит органів доходів і зборів надає інформацію про вступ фізичної особи у права спадкоємця з обов'язковим зазначенням повних даних про таку особу та даних про майно, отримане за правом успадкування.

На вимогу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі з метою регулювання організації нотаріальної діяльності нотаріуси видають підписані ними копії документів та витяги з них, а також пояснення нотаріусів у строк, встановлений цими органами (ч. 10 ст. 8 Закону).

Відмова нотаріуса у видачі нотаріально посвідченого документа (або його дубліката) іншій особі, ніж це передбачено у частинах 5–8 ст. 8 Закону, а також відмова нотаріуса у розголошенні інформації, що становить нотаріальну таємницю, іншим особам, ніж передбачені у ст. 8 Закону, попри її очевидну відповідність закону, досить часто стає в умовах сучасної юридичної практики об'єктом судового оскарження.

З обов'язком дотримання нотаріальної таємниці неодмінно мають узгоджуватися й інші обов'язки нотаріуса, передбачені нотаріальною процедурою, але досить часто у судовій практиці виникають цивільні справи, пов'язані із необґрунтованими правовими претензіями до нотаріусів, що, дотримуючись вимог закону, не розголошували нотаріальну таємницю іншим особам, ніж передбачені у ст. 8 Закону (наприклад, не повідомляли кредиторам інформацію про спадкоємців померлого боржника). При цьому, в порушення правил ст. 50 Закону, позивачами здебільшого навіть не оскаржується незаконність конкретної нотаріальної дії або відмови у її вчиненні, а предметом судового розгляду у таких справах стає законність чи незаконність дій нотаріуса, зумовлених його обов'язком дотримуватися нотаріальної таємниці.

Наприклад, у наступній судовій справі № 230/15138/13-ц²¹ суд підтвердив у своєму рішенні, що у нотаріуса немає обов'язку повідомляти кредитору відомості про спадкоємців боржника.

Справа розглядалася 27 січня 2014 р. Єнакіївським міським судом Донецької області за позовом Особа 1 до Другої Єнакіївської Державної нотаріальної контори про визнання протиправною бездіяльності нотаріальної контори та зобов'язання вчинити певні дії.

В обґрунтування позову зазначено, що на підставі заочного рішення Єнакіївського міського суду від 29 листопада 2011 р. на користь позивача було стягнуто з Особа 2 122000,00 грн. боргу і судові витрати в розмірі 1230,00 грн. Після смерті Особи 2 позивач направив до Другої Єнакіївської державної нотаріальної контори претензію щодо виплати спадкоємцями Особа 2 боргу, яка була долучена до матеріалів спадкової справи. В подальшому він звернувся до зазначеної нотаріальної контори з вимогою надати йому інформацію про всіх спадкоємців Особа 2, перелік належного йому майна та вчинити заборону у видачі свідоцтва про право на спадщину до часу погашення йому боргу. Отримавши відмову від нотаріальної контори, звернувся до суду і просив суд визнати протиправною бездіяльність державної нотаріальної контори та зобов'язати її надати йому відповідну інформацію.

Представник відповідача — Другої Єнакіївської державної нотаріальної контори у судовому засіданні заявлені вимоги не визнав. Пояснив, що на підставі Закону «Про нотаріат» нотаріус зобов'язаний зберігати у таємниці відомості, одержані ним у зв'язку із вчиненням нотаріальних дій.

Під час розгляду справи судом було встановлено, що 21 червня 2013 р. до державної нотаріальної контори звернувся спадкоємець з заявою про прийняття спадщини після померлого Особа 2, і на цій підставі було заведено спадкову справу. Але 13 серпня 2013 р. спадкоємець звернувся із заявою про відкликання заяви про прийняття спадщини та з заявою про відмову від прийняття спадщини.

Стаття 1281 Цивільного кодексу України (далі — ЦК) передбачає обов'язок спадкоємців повідомити кредитора спадкодавця про відкриття спадщини, якщо

²¹ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/36970528> (дата звернення: 15.03.2023).

їм відомо про його борги, та задовольнити вимоги кредитора. Отже, обов'язок повідомлення кредитора покладається на спадкоємця, а не на нотаріуса.

За таких обставин суд прийшов до висновку, що в діях державної нотаріальної контори відсутні порушення прав позивача, у зв'язку з чим позовні вимоги Особа 1 не підлягають задоволенню.

В іншій судовій справі № 476/401/15-ц²² судом визнано незаконними і такими, що порушують нотаріальну таємницю, дії нотаріуса щодо повідомлення кредитору відомостей про спадкоємця. Ця справа розглядалася 17 червня 2015 р. Єланецьким районним судом Миколаївської області за позовом Особа 1 до приватного нотаріуса Єланецького районного нотаріального округу Миколаївської області Особа 2 про визнання дій протиправними.

Позивач посилалася на те, що листом від 25 червня 2014 р. приватний нотаріус повідомив ПАТ Державний ощадний банк України про звернення у спадковій справі з заявою про прийняття спадщини спадкоємця Особи 4 померлого Особа 3, чим, на думку позивача, було розголошено нотаріальну таємницю всупереч вимогам ст. 8 Закону «Про нотаріат». Крім того, тим самим листом нотаріусом повідомлено ПАТ Державний ощадний банк України про те, що вимоги банку щодо повернення боргу доведено до кола спадкоємців, хоча з 7 березня 2012 р. у зв'язку зі змінами змісту п. 189 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, обов'язку нотаріуса повідомляти спадкоємців про вимоги кредитора не передбачено.

Відповідач у судовому засіданні позов не визнав, проти його задоволення заперечував та суду повідомив, що дійсно листом від 25 червня 2014 р. ним було повідомлено ПАТ Державний ощадний банк України про коло осіб, які звернулися із заявами про прийняття спадщини, однак він це зробив на підставі ст. 5 Закону «Про нотаріат» з метою захисту інтересів кредитора спадкодавця. У зв'язку із тим, що банк був учасником нотаріального процесу, вважає, що нотаріальна таємниця розкрита не була. Крім того, повідомив, що після отримання вимог кредитора він усно повідомив спадкоємців про такі вимоги, про що була зроблена службова відмітка. Таке повідомлення вважає правомірним, оскільки певного порядку здійснення такого повідомлення чинним на той час законодавством та інструкціями не передбачалось, а тому просив суд відмовити у задоволенні позову.

Заслухавши сторони та їх представників, дослідивши докази у їх сукупності, встановивши факти та відповідні правовідносини, суд дійшов висновку, що за відсутності у кредиторів відомостей про спадкоємців, до яких можна пред'явити претензію, нотаріуси не мають права надавати кредиторам ці відомості.

Посилання відповідача та його представника на те, що кредитор є учасником спадкового процесу, заінтересованою особою, що спірна інформація була надана виходячи з положень ст. 5 Закону України «Про нотаріат», суд вважає безпідставними, оскільки передбачене вказаною статтею сприяння у

²² URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/45633511> (дата звернення: 15.03.2023).

здійсненні своїх прав не повинно порушувати обмеження, встановлені, зокрема, ст. 8 цього Закону.

Таким чином, своїми діями приватний нотаріус допустив порушення нотаріальної таємниці, а тому позов у частині цієї вимоги підлягає задоволенню.

Водночас у задоволенні інших позовних вимог слід відмовити, оскільки повідомлення позивачці під час звернення із заявою про прийняття спадщини про існування вимог кредитора не суперечить вимогам чинного законодавства.

Показовим з даного питання є й рішення Приморського районного суду м. Одеси від 15 листопада 2016 р. у цивільній справі № 522/16203/16-ц²³ за позовом АТ «Райффайзен Банк Аваль» до приватного нотаріуса (треті особи: фізична особа — підприємець Особа 4, ВАТ «Київська універсальна біржа») про зобов'язання нотаріуса вчинити нотаріальні дії.

Позивач звернувся до суду з позовом, за яким просить суд зобов'язати приватного нотаріуса надати інформацію стосовно суми коштів, які надійшли на депозитний рахунок нотаріуса від реалізації заставного майна у ході процедури банкрутства ФОП Особа 4.

Суд, вивчивши матеріали справи, заслухавши пояснення сторін, дійшов висновку, що позовні вимоги не підлягають задоволенню. По справі встановлено наступні фактичні обставини.

АТ «Райффайзен Банк Аваль» (надалі за текстом — Позивач, Банк) є кредитором у зобов'язальних правовідносинах на підставі кредитних договорів. З метою забезпечення виконання умов зазначених договорів між банком та Особа 4 7 грудня 2006 р. було укладено Договір іпотеки нежитлового приміщення (офісу) та вісім договорів застави цінних паперів, предметом застави яких були облігації ТОВ «Чисте місто».

29 лютого 2012 р. в газеті «Голос України» було розміщено оголошення, в якому зазначено, що постановою Господарського суду Одеської області від 14 лютого 2012 р. фізичну особу — підприємця Особа 4 визнано банкрутом та відкрито ліквідаційну процедуру. За результатами проведених прилюдних торгів між ФОП Особа 4 в особі ліквідатора та переможців торгів ТОВ «Ріал Істейт Бізнес Групп», ТОВ «Еквенто» були укладені договори купівлі-продажу нежитлового приміщення (офісу). Грошові кошти, що надійшли від продажу зазначеної вище нерухомості, були зараховані на депозитний рахунок приватного нотаріуса. Підставою звернення до суду стали посилання позивача на те, що подальша доля грошових коштів невідома.

Відповідно до п.п. 2.3 п. 2 глави 21 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, у разі якщо грошові суми або цінні папери внесені в депозит нотаріуса ліквідатором громадянина-підприємця, про їх надходження нотаріус повідомляє господарський суд, що визнав громадянина-підприємця банкрутом, і за рішенням господарського суду видає їх з депозиту. За таких обставин суд визнав за необхідне у задоволенні позову відмовити.

²³ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/63194888> (дата звернення: 15.03.2023).

У всіх зазначених випадках суди підтвердили обов'язок нотаріуса дотримуватися нотаріальної таємниці та визначили коло осіб, яким відповідно до вимог чинного законодавства така таємниця може бути повідомлена без порушень закону.

Також наразі досить суперечливою є судова практика у цивільних справах, пов'язаних із оскарженням дій чи бездіяльності нотаріуса щодо надання банкам-кредиторам дублікатів правовстановлюючих документів на заставлене майно. У таких випадках суди, за встановленням однакових обставин, постановляють рішення і про задоволення позовів, і про відмову у їх задоволенні.

Наприклад, 10 грудня 2015 р. Слов'янський міськрайонний суд Донецької області розглянув цивільну справу № 243/10851/15-ц²⁴ за позовом Публічного акціонерного товариства Комерційного банку «Приват Банк» до приватного нотаріуса Особа 1 про визнання безпідставною відмови нотаріуса у видачі дублікату правовстановлюючого документа та зобов'язання вчинити дії.

В обґрунтування позову представник позивача зазначив, що рішенням Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 28 грудня 2009 р. задоволено позов ПАТ КБ «Приват Банк» до Особи 2 про звернення стягнення на предмет іпотеки. За цим судовим рішенням ПАТ КБ «Приват Банк» надано право продажу квартири для задоволення вимог за кредитним договором, позаяк ПАТ КБ «Приват Банк» є іпотекодержателем зазначеного предмету іпотеки (далі — квартири), власником якого є Особа 2. Для продажу квартири позивачу необхідний правовстановлюючий документ, яким є договір купівлі-продажу квартири, посвідчений 28 грудня 2012 р. приватним нотаріусом Слов'янського міського нотаріального округу Донецької області Особа 1. Враховуючи, що позивач не був стороною зазначеного договору купівлі-продажу, даний документ відсутній у ПАТ КБ «ПриватБанк». За відсутності цього документу позивач не може укласти договору купівлі-продажу і тому звернувся до відповідача із заявою про видачу його дублікату. Відповідач відмовив у вчиненні цієї нотаріальної дії.

Представник відповідача Особа 4 у судовому засіданні позовні вимоги не визнала, та пояснила, що відповідно до ст. 53 Закону України «Про нотаріат» та глави 22 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України дублікати документів, посвідчених або виданих нотаріусом, можуть бути видані за письмовою заявою осіб, за дорученням яких або щодо яких вчинялася нотаріальна дія. Враховуючи, що ПАТ КБ «Приватбанк» не є такою особою, відмова приватного нотаріуса Слов'янського міського нотаріального округу Особа 1 є правомірною. При зверненні із заявою про видачу дублікату договору купівлі-продажу, ПАТ КБ «Приватбанк» просив надати йому дублікат нотаріального документа, відомості в якому належать до нотаріальної таємниці. Вважає, що Особа 2 надавала банку оригінал цього документа, який ПАТ КБ «Приватбанк» втратив, а на даний час намагається незаконними засобами

²⁴ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/54904333> (дата звернення: 15.03.2023).

отримати його дублікат. Зважаючи на зазначене, просив у задоволенні позову відмовити.

Розглянувши справу, суд постановив рішення про задоволення позову і в обґрунтування такого висновку зазначив: враховуючи, що судовим рішенням, яким звернуто стягнення на предмет іпотеки, позивачу ПАТ КБ «ПриватБанк» надані всі необхідні повноваження для здійснення продажу майна, з укладанням від імені відповідача договору купівлі-продажу будь-яким способом з іншою особою покупцем, то відмова нотаріуса у видачі правовстановлюючого документа (дубліката договору купівлі-продажу), який у позивача відсутній, позбавляє ПАТ КБ «Приватбанк» можливості укласти правочин щодо відчуження предмета іпотеки, оскільки надання такого документа нотаріусу при укладанні договору з покупцем передбачено чинним законодавством.

Проаналізувавши встановлені фактичні обставини по справі, оцінивши представлені сторонами докази в їх сукупності, суд дійшов висновку про те, що приватний нотаріус Особа 1 мав законні підстави для видачі представнику ПАТ КБ «Приватбанк» дублікату договору купівлі-продажу квартири, а тому відмова у вчиненні такої нотаріальної дії є незаконною, і на відповідача необхідно покласти обов'язок видати дублікат зазначеного правовстановлюючого документа.

Подібні рішення також було прийнято Слов'янським міськрайонним судом Донецької області і в іншій справі № 243/10850/15-ц²⁵ за позовом ПАТ КБ «Приватбанк» до приватного нотаріуса Слов'янського міського нотаріального округу Особа 4 за участі третьої особи Особа 5 про визнання безпідставною відмови нотаріуса у видачі правовстановлюючого документа та зобов'язання вчинити дії 1 грудня 2015 р.; Артемівським міськрайонним судом Донецької області у справі № 219/7224/16-ц²⁶ за позовом ПАТ КБ «Приватбанк» до Другої державної нотаріальної контори Особа 1 про визнання безпідставною відмови нотаріуса у видачі дублікату правовстановлюючого документу та зобов'язання до вчинення дії 13 вересня 2016 р.; Апеляційним судом Черкаської області у справі № 22-ц/793/1916/16²⁷ на апеляційною скаргу ПАТ КБ «Приватбанк» на рішення ватутінського міського суду Черкаської області від 30 червня 2016 р. по справі за позовом ПАТ КБ «Приватбанк» до нотаріуса Ватутінської міської державної нотаріальної контори Особа 6 про визнання безпідставною відмови державної нотаріальної контори у видачі дублікату правовстановлюючого документу 21 вересня 2016 р. та деяких інших.

А от у інших випадках маємо можливість ознайомитись з протилежними висновками судів та іншими аргументами для постановлення рішень.

Так, 25 жовтня 2016 р. Корабельний районний суд м. Миколаєва розглянув цивільну справу № 488/958/16-ц²⁸ за позовом ПАТ КБ «Приватбанк» до приватного нотаріуса Миколаївського міського нотаріального округу Особа 2

²⁵ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/54058983> (дата звернення: 15.03.2023).

²⁶ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/61363918> (дата звернення: 15.03.2023).

²⁷ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/61727092> (дата звернення: 15.03.2023).

²⁸ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66573007> (дата звернення: 15.03.2023).

про визнання безпідставною відмови нотаріуса у видачі дубліката правовстановлюючого документа та зобов'язання вчинити певні дії.

В обґрунтування своїх вимог позивач зазначив, що заочним рішенням Корабельного районного суду м. Миколаєва було звернуто стягнення на предмет іпотеки — житловий будинок, що належить на праві власності Особа 3, та надано право на продаж вказаного будинку та отримання дублікатів документів. Для продажу будинку позивачу необхідний правовстановлюючий документ — договір купівлі-продажу, посвідчений приватним нотаріусом Особа 2. ПАТ КБ «Приватбанк» звернувся до відповідача із заявою про видачу дубліката договору купівлі-продажу, але нотаріусом було відмовлено у вчиненні цієї нотаріальної дії, посилаючись на те, що ПАТ КБ «Приватбанк» не є стороною вищезазначеного договору купівлі-продажу будинку, також ПАТ КБ «Приватбанк» не є особою, за дорученням якої або щодо якої вчинялася нотаріальна дія, а також не відноситься до інших осіб, за заявою яких відповідно до вимог чинного законодавства нотаріус видає дублікат документа.

Суд, дослідивши надані сторонами письмові докази по справі, прийшов до висновку, що позовні вимоги не підлягають задоволенню, виходячи із наступного.

Відповідно до п. 1 гл. 22 Порядку вчинення нотаріальних дій дублікат втраченого або зіпсованого документа видається нотаріусом за письмовою заявою осіб, за дорученням яких або щодо яких вчинялася нотаріальна дія.

Позивач у позовній заяві посилається на те, що якщо у банку немає правовстановлюючого документа на майно, то у нього виникає право на отримання дубліката такого документа. Між тим, позивачем не було надано суду жодних доказів того, чи зверталось ПАТ КБ «ПриватБанк» до іпотекодавця за наданням правовстановлюючого документа на житловий будинок, і які є перешкоди у витребуванні банком у іпотекодавця зазначеного правовстановлюючого документа. Відсутність доказів щодо звернення банку до іпотекодавця для отримання відповідного документа свідчить про передчасність звернення до нотаріуса для отримання його дублікату, тому відмова у вчиненні цієї нотаріальної дії у такому випадку не може вважатися обмеженням права банку на виконання рішення суду про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом його продажу. Враховуючи викладене, суд дійшов висновку, що підстави для задоволення позовних вимог відсутні, оскільки нотаріусом правомірно відмовлено у вчиненні нотаріальної дії.

Подібне рішення 6 квітня 2015 р. було прийнято й Заводським районним судом м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області у справі № 208/8578/14-ц²⁹ за позовом ПАТ КБ «Приватбанк» до приватного нотаріуса Дніпродзержинського міського нотаріального округу про зобов'язання вчинити певні дії.

В обґрунтування заявлених позовних вимог позивач посилається на те, що за рішенням суду йому надано право продажу квартири. Звернувшись до відповідача із заявою про видачу дублікату договору купівлі-продажу зазначеної

²⁹ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/43448546> (дата звернення: 15.03.2023).

квартири, позивач отримав відмову нотаріуса у видачі дубліката правовстановлюючого документа з посиланням на те, що позивач не є особою, яка має право отримати дублікат зазначеного документа.

Вивчивши матеріали справи, дослідивши наявні у справі докази, суд відмовив у задоволенні позову, посилаючись на наступне.

Суд вбачає, що нормами чинного законодавства встановлено вичерпний перелік осіб, за зверненням яких нотаріус має право видати дублікат посвідченого ним документа. З матеріалів справи вбачається, що позивач не надав суду жодного належного та допустимого доказу, за допомогою якого можна встановити, що він є особою, визначеною ч. 5 ст. 8 Закону України «Про нотаріат», яка має право на отримання дубліката правовстановлюючого документа.

При цьому доводи позивача про те, що він є іпотекодержателем вказаної квартири і за рішенням суду має право вчиняти дії щодо її продажу, не підтверджують право останнього на отримання дубліката договору купівлі-продажу зазначеної квартири.

Враховуючи вищевикладене та беручи до уваги, що доказування не може ґрунтуватися на припущеннях, суд, встановивши відсутність порушення прав позивача відповідачем, приходять до висновку, що позовні вимоги позивача є необґрунтованими та такими, що задоволенню не підлягають.

Подібне ж за змістом рішення було постановлене 13 серпня 2015 р. Артемівським міськрайонним судом Донецької області й у справі № 219/5983/15-ц³⁰ за позовом ПАТ КБ «Приватбанк» до приватного нотаріуса Артемівського міського нотаріального округу Донецької області Особа 2 про визнання безпідставною відмови нотаріуса у видачі дубліката правовстановлюючого документа та зобов'язання до вчинення дії та деяких інших судових справах.

Вважаємо, що видача дубліката нотаріально посвідченого документа має вчинюватись за правилами нотаріального законодавства з урахуванням його приписів щодо суб'єктного складу та обов'язковим дотриманням обов'язку дотримання нотаріальної таємниці. Безумовно, банки у таких справах не є особами, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії, і жодні посилання на те, що в інший спосіб отримати правовстановлювальні документи не є можливим, не можуть слугувати підставою для порушення вимог закону (ч. 1 ст. 53, ст. 8 Закону).

Ще більшою проблемою реалізації правил принципу дотримання нотаріальної таємниці сьогодні можна вважати абсолютну неврегульованість питання про можливість надання тієї чи іншої інформації про вчинені нотаріальні дії одним нотаріусом іншому, що так само, на жаль, утворює конфліктні ситуації та зумовлює необхідність їхнього вирішення у судовому порядку.

³⁰ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/48725204> (дата звернення: 15.03.2023).

Так, 28 вересня 2010 р. Ніжинський міськрайонний суд Чернігівської області розглянув справу № 2-1484/10³¹ за позовом Ніжинської районної державної нотаріальної контори до приватного нотаріуса Ніжинського міського нотаріального округу про зобов'язання вчинити дії. Позивач просив зобов'язати приватного нотаріуса надати районній державній нотаріальній конторі детальну інформацію про зміст заповіту померлого Особа 4, посвідченого приватним нотаріусом Ніжинського міського нотаріального округу 26 серпня 2003 р., а саме щодо: місця проживання заповідача на момент посвідчення заповіту; розподілу прав та обов'язків (майна) між спадкоємцями, в тому числі всіх відомостей про спадкоємців, які зазначені в заповіті; змісту заповідального відказу, якщо його містить заповіт: умов, за яких у спадкоємців виникатиме право на спадкування, якщо такі передбачені заповітом; позбавлення права на спадкування осіб з числа спадкоємців за законом; встановлення заповітом сервітутів; будь-якої іншої інформації, зазначеної в заповіті, що може бути суттєвою для визначення кола спадкоємців та обсягу спадщини.

В обґрунтування своїх вимог позивач посилався на те, що 2 липня 2010 р. Ніжинською районною державною нотаріальною конторою після померлого Особа 4 за заявою його дружини Особа 3 було заведено спадкову справу. Відповідно до отриманих зі Спадкового реєстру відомостей, заповіт від імені Особа 4 було посвідчено приватним нотаріусом Ніжинського міського нотаріального округу. З метою прийняття рішення про можливість видачі свідоцтва про право на спадщину Особа 3 позивачем було направлено запит до відповідача про надання копії посвідченого ним заповіту. Проте приватний нотаріус відмовив у наданні такої інформації, посилаючись на ст. 8 Закону «Про нотаріат».

У судовому засіданні представник позивача підтримав заявлені позовні вимоги і пояснив, що Ніжинська районна державна нотаріальна контора в межах повноважень взаємодіє з іншими державними нотаріальними конторами, приватними нотаріусами тощо. Не надавши копії запитуваного заповіту відповідач порушив право позивача на інформацію. Надання інформації з приводу посвідченого заповіту приватним нотаріусом державній нотаріальній конторі не є розголошенням нотаріальної таємниці, оскільки зазначена інформація залишається всередині «системи», і відповідно до ч. 3 ст. 8 Закону обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється також на осіб, яким про вчинення нотаріальної дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи.

Відповідач — приватний нотаріус у судовому засіданні позовні вимоги не визнав і пояснив, що на його ім'я 2 червня 2010 р. надійшов запит від юридичної особи Ніжинської районної державної нотаріальної контори, поданий особою, яка не має повноважень виступати її представником — державним нотаріусом, а сама Ніжинська районна державна нотаріальна контора не має права витребувати відомості для вчинення нею нотаріальної дії і не може виступати

³¹ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/11495952> (дата звернення: 15.03.2023).

суб'єктом правовідносин у сфері розкриття нотаріальної таємниці. Крім того, у запиті позивача витребовувалась копія заповіту Особи 4, а у позовній заяві, поданій позивачем до суду, визначаються такі дії, стосовно яких нотаріальна контора до нього не зверталась.

Вислухавши пояснення представника позивача та відповідача у справі, пояснення третьої особи, дослідивши матеріали справи, суд прийшов до наступних висновків.

Відповідно до ст. 46 Закону «Про нотаріат» нотаріус або посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, має право витребовувати від фізичних та юридичних осіб відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії. Відмова відповідача в наданні такої інформації позивачу з посиланням на ст. 8 Закону є безпідставною, оскільки надання такої інформації одним нотаріусом іншому не буде розголошенням нотаріальної таємниці.

Відповідно до ст. 1255 ЦК нотаріус, інша посадова особа, службова особа, яка посвідчує заповіт, свідки, а також фізична особа, яка підписує заповіт замість заповідача, не мають права до відкриття спадщини розголошувати відомості щодо факту складення заповіту, його змісту, скасування або зміни заповіту. Тому після відкриття спадщини відповідач мав право надавати інформацію щодо змісту посвідченого ним заповіту іншому нотаріусу, і це не є розголошенням таємниці заповіту.

Враховуючи наведене, суд прийняв рішення про задоволення позову.

Абсолютно погоджуючись з висновками суду, маємо наголосити, що, дійсно, наразі маємо керуватися правилами ст. 46 Закону, за змістом яких нотаріуси мають право витребовувати від фізичних та юридичних осіб відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії. Цілком очевидно, що так само нотаріуси можуть витребовувати інформацію один від одного, адже обов'язок дотримуватися нотаріальної таємниці розповсюджується на кожного з них, і така передача інформації аж ніяк не може бути використана на шкоду будь-кому із заінтересованих осіб або інших суб'єктів права, а тільки сприятиме як найефективнішому виконанню нотаріальних повноважень та досягненню завдань нотаріату щодо охорони та захисту цивільних прав фізичних та юридичних осіб. Усі нотаріуси (неважливо — державні чи приватні) володіють особливим статусом внаслідок покладеного на них обов'язку здійснювати юрисдикційні функції, внаслідок чого передача будь-якої інформації одним нотаріусом іншому взагалі не може підпадати під правила ст. 8 Закону та вважатися розголошенням нотаріальної таємниці.

Попри усю очевидність таких міркувань, доцільно було б передбачити у тексті ст. 46 Закону окрему норму, що врегульовувала б відносини між самими нотаріусами або іншими особами, які мають право вчинювати нотаріальні дії, щодо надання інформації про вчинені нотаріальні дії та визначення строку, протягом якого така інформація має надаватися, з метою уникнення штучних перешкод та зайвих затягувань у реалізації суб'єктивних прав заінтересованих осіб.

Особливий правовий режим встановлений для дотримання таємниці заповітів. Заповіт породжує правові наслідки тільки після смерті заповідача,

тому до цього моменту жодних довідок про посвідчені заповіти нотаріуси не видають. Витяг зі Спадкового реєстру про наявність складеного заповіту видається тільки заповідачу, а після смерті заповідача — будь-якій особі, яка пред'явила свідоцтво про смерть або інший документ, що підтверджує факт смерті заповідача (одного із заповідачів).

Практично це правило означає, що зміст заповіту навіть після смерті заповідача має бути розкрито лише спадкоємцям. У цьому зв'язку виникає питання щодо можливості ознайомлення з копією заповіту спадкоємців за законом. Наприклад, Очаківський міськрайонний суд Миколаївської області розглянув цивільну справу № 483/898/16-ц³² за позовом Особа 1 до приватного нотаріуса Очаківського міського нотаріального округу Миколаївської області Особа 2 про визнання незаконними дій відповідача та зобов'язання вчинити певні дії. Свої вимоги позивач обґрунтовував тим, що після смерті свого батька він у встановлений законом строк звернувся до нотаріальної контори із заявою про прийняття спадщини, де дізнався про існування заповіту, складеного батьком. Звернувшись до відповідача з проханням ознайомитися із вказаним заповітом, отримав відмову. Посилаючись на те, що в нього виникла недовіра до нотаріуса, просив визнати такими, що не відповідають закону, дії відповідача щодо ненадання копії заповіту, складеного його батьком, зобов'язати відповідача надати можливість ознайомитися із вказаним заповітом та визначити, що належить йому як спадкоємцю за законом першої черги.

Відповідач, заперечуючи проти позову, посилався на ч. 8 Закону щодо обов'язку дотримання нотаріальної таємниці та пояснив, що має право видати лише довідку про вчинену нотаріальну дію або витяг зі спадкового реєстру про наявність складеного заповіту, на що позивач висловив сумнів стосовно достовірності таких документів.

Суд відмовив у задоволенні позову, обґрунтовуючи своє рішення тим, що позивачем у судовому засіданні не доведено за допомогою належних та допустимих доказів незаконність дій відповідача.

Правила дотримання нотаріальної таємниці у межах участі нотаріуса у цивільному судочинстві.

Обов'язки дотримання нотаріальної таємниці розповсюджується не тільки на довідки та документи, але й на усні та письмові пояснення нотаріуса. Нотаріус не має права давати свідчення як свідок щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії. Волевиявлення заінтересованих осіб щодо розкриття нотаріусом нотаріальної таємниці у судовій практиці нерідко формулюють у письмовій формі, у формі окремої заяви.

Так, наприклад, 30 серпня 2016 р. Краснолиманський міський суд Донецької області розглянув цивільну справу № 236/933/16-ц³³ за позовом Особа

³² URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58991888> (дата звернення: 15.03.2023).

³³ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/60008353> (дата звернення: 15.03.2023).

1, в інтересах якої діє Особа 2, до Особа 3, третя особа Особа 5, про визнання правочину недійсним, повернення сторін у первісний стан та визнання права власності на нерухоме майно.

У судовому засіданні представником відповідача Особа 4 повторно заявлено клопотання про допит в якості свідка приватного нотаріуса Краматорського міського нотаріального округу Особа 6, яка посвідчила договір купівлі-продажу будинку та земельної ділянки від 13 жовтня 2015 р., укладений між сторонами, та про допит в якості свідка приватного нотаріуса Краснолиманського міського нотаріального округу Особа 7, який посвідчив довіреність від імені Особа 1 09 жовтня 2015 року. При цьому представник послався на те, що нотаріуси можуть бути допитані в якості свідків, оскільки нотаріус не має права давати свідчення в якості свідка щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії. В судовому засіданні він надав письмову заяву Особа 3 з вимогою допиту нотаріуса та зі згодою на розкриття приватним нотаріусом Особа 6 нотаріальної таємниці.

Відповідач Особа 3 підтримала заявлені клопотання.

Позивач Особа 1 та його представник Особа 2 не заперечували проти виклику та допиту в якості свідків нотаріусів. Крім того, представник позивача Особа 2 надав письмові заяви Особа 1 з вимогою допиту нотаріусів Особа 6 та Особа 7 та зі згодою його на розкриття вказаними приватними нотаріусами нотаріальної таємниці.

Заслухавши пояснення сторін, їх представників суд вважає, що заявлені клопотання підлягають задоволенню з огляду на наступне. Як з'ясовано у судовому засіданні, приватний нотаріус Краматорського міського нотаріального округу Особа 6 13 жовтня 2015 р. посвідчила договір купівлі-продажу будинку та земельної ділянки, укладений між сторонами, а приватний нотаріус Краснолиманського міського нотаріального округу Особа 7 9 жовтня 2015 р. посвідчив довіреність від імені Особа 1.

Сторонами суду надано письмові заяви від 30 липня 2016 р., в яких вони просять допитати нотаріусів в якості свідків та надають згоду на розкриття нотаріальної таємниці, оскільки вважають показання вказаних осіб важливими доказами по справі.

Враховуючи наявність згоди усіх сторін правочинів, нотаріус звільняється від обов'язку зберігати нотаріальну таємницю та має право дати показання як свідок.

У літературі так само неодноразово стверджувалося, що згода заінтересованої особи на розголошення нотаріальної таємниці повинна бути формально вираженою³⁴,

³⁴ Бондарева М.В. Принцип таємниці вчинюваних нотаріальних дій. Часопис Київського університету права. 2009. № 4. С. 199; Марченко В. Таємниця здійснення нотаріальних дій. Відповідальність за її порушення. *Юридичний журнал*. 2002. № 1. С. 35.

Вважаємо, що подання окремої заяви про згоду на розкриття нотаріусом нотаріальної таємниці в межах цивільного судочинства навряд чи можна визнати виправданим та доцільним з таких міркувань.

Показання свідка у цивільному процесі — це один із засобів доказування, що утворюється повідомленням свідка про відомі йому обставини, які мають значення для справи. Відповідно до правил принципу змагальності суд у цивільних справах не збирає доказів зі своєї ініціативи, свідки притягуються до участі у цивільній справі виключно з ініціативи осіб, що беруть участь у справі.

Отже, формулюючи клопотання про допит свідка, заінтересована особа одночасно погоджується на звільнення нотаріуса від обов'язку зберігати нотаріальну таємницю, адже у заяві про виклик свідка зазначаються його ім'я, місце проживання (перебування) або місце роботи, обставини, які він може підтвердити. Визначаючи такі обставини, заінтересована особа вже сама піддає їх розголосу, а визначення нотаріуса як особи, що здатна ці обставини підтвердити, неминуче звільняє нотаріуса від обов'язку утримувати такі обставини у таємниці.

Саме виходячи з таких обставин, можна стверджувати, що заява (клопотання) заінтересованої особи про залучення (виклик) нотаріуса як свідка у справі і є тим самим формальним закріпленням або формальним виразом дозволу нотаріусу розголошувати відомості, що є нотаріальною таємницею.

У спеціальній літературі неодноразово обговорювалися процесуальні аспекти участі нотаріуса у цивільних справах в якості свідка³⁵, і у зв'язку з цим наголошувалася обов'язковість дотримання нотаріальної таємниці.

Справді, дискусійність питання щодо можливості нотаріуса давати свідчення у цивільній справі зумовлена двома обставинами: по-перше, необхідністю дотримання положень ст. 8 Закону «Про нотаріат» й п. 5 ч. 1 ст. 70 Цивільного процесуального кодексу³⁶ (далі — ЦПК), та, по-друге, тим, що нотаріус може бути допитаний як свідок і у тому випадку, коли бере участь у справі як відповідач або третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, тобто має власну процесуальну заінтересованість у справі (ст. 234 ЦПК).

Так, як уже зазначалось, відповідно до ст. 70 ЦПК нотаріус має розглядатися як особа, що не може бути допитана як свідок згідно із законом.

Стаття 8 Закону «Про нотаріат» закріплює, що нотаріус не має права давати свідчення в якості свідка щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялись нотаріальні дії.

Аналіз наведених положень законодавства приводить деяких авторів до спірних висновків про те, що свідком нотаріус може бути лише у випадках, не

³⁵ Гелезда А.Г. Державний контроль у сфері нотаріальної діяльності. *Наше право*. 2012. № 1, ч. 1. С. 87; Романюк Я.М. Практика розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними. Романюк Я.М., Косенко В.Й., Мельник З.П. Вісник Верховного Суду України. 2009. № 1 (101). С. 30; Бичкова С.С. Участь нотаріуса у цивільному процесі України. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 1 (21). С. 29.

³⁶ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 15.03.2023).

пов'язаних з виконанням професійних функцій³⁷ або про те, що він має право дати показання як свідок лише за наявності згоди всіх відповідних осіб (наприклад, у разі посвідчення правочину — усіма суб'єктами такого правочину)³⁸. Погодитися з наведеними твердженнями не можна з таких міркувань.

Положення, закріплені у ч. 5 та 6 ст. 8 Закону, означають, що обставини нотаріального посвідчення чи засвідчення, пов'язані з виконанням нотаріусом загальних та спеціальних правил вчинення нотаріальних дій, не можуть становити нотаріальну таємницю у випадку існування судового спору, адже заінтересовані особи, складаючи позовну заяву або заперечуючи проти позову, вже самі розголошують таку інформацію, що звільняє нотаріуса від необхідності дотримуватися нотаріальної таємниці.

Нотаріальну таємницю складають такі отримані нотаріусом від заінтересованих осіб відомості, що не пов'язані з реалізацією їхнього обов'язку довести обставини нотаріальної справи. Наприклад, у випадку оспорювання нотаріально посвідченого правочину факт права власності на майно, що відчужувалося, факт укладення правочину, відомості про осіб — учасників такого правочину тощо вже не є нотаріальною таємницею, оскільки самими заінтересованими особами вони наведені у позовній заяві або запереченнях проти позову. При цьому нею залишається інформація про стосунки зазначених осіб, мотиви їх вчинків, склад їх іншого майна тощо.

Залучення нотаріуса як свідка, як уже зазначалося, можливе лише з ініціативи будь-кого з осіб, що беруть участь у справі, і якщо суд таке клопотання задовольнив, немає необхідності запитувати згоди усіх інших учасників спірної нотаріальної дії, адже очевидно, що їх матеріальні та процесуальні інтереси у справі протилежні. Обумовлення можливості нотаріуса свідчити згодою усіх осіб зводить нанівець значення нотаріату як інституту, що забезпечує систему правових гарантій належної реалізації цивільних прав, адже завдання нотаріату — надання офіційної сили та доказовості правам, фактам і документам.

Не можна позбавляти нотаріуса можливості свідчити про обставини укладення та дотримання порядку посвідчення того чи іншого договору, якщо цього потребують інтереси хоча б одного з учасників нотаріальної дії, адже у такому випадку взагалі втрачається юридичний сенс обов'язковості нотаріального посвідчення, унеможлиблюється реалізація функцій та завдань нотаріальної діяльності щодо забезпечення законності дій учасників цивільного обороту. Ніхто, крім нотаріуса (за винятком випадків участі свідків у нотаріальній справі), не зможе довести правомірність його власних дій або дій інших суб'єктів під час вчинення нотаріальної дії.

³⁷ Сфімов О. Нотаріальна таємниця: між кримінальною та цивільно-правовою відповідальністю. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2014. № 1 (73). С. 84–87.

³⁸ URL: <http://yuradnik.com.ua/stati/d0-bd-d0-be-d1-82-d0-b0-d1-80-d1-96-d1-83-d1-81-d1-83-d1-86-d0-b8-d0-b2-d1-96-d0-bb-d1-8c-d0-bd-d0-be-d0-bc-d1-83-d0-bf-d1-80-d0-be-d1-86-d0-b5-d1-81-d1-96/> (дата звернення 15.03.2023).

Виходячи із наведених міркувань, можна відповісти і на інше питання, сформульоване авторами у спеціальній літературі: яким чином має бути зафіксована згода на допит нотаріуса як свідка³⁹? Відповідь є очевидною і ґрунтується на загальних правилах фіксування цивільного процесу, передбачених ЦПК. Згода нотаріуса не має фіксуватися жодним чином, адже фіксується не згода, а відмова нотаріуса давати свідчення у журналі судового засідання та за допомогою звукозаписувального технічного засобу. Окремий процесуальний документ судом з цього приводу ухвалюватися не повинен.

Зовсім по-іншому слід розглядати питання розголошення нотаріальної таємниці нотаріусом у тому разі, коли у справі він є не свідком, а заінтересованою особою, а такі випадки також можливі залежно від предмета та підстав пред'явленого до суду позову. У тому разі, коли нотаріус бере участь у справі як відповідач або третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, він є особою, що бере участь у справі (ст. 42 ЦПК), а значить, має власний процесуальний інтерес, що зумовлює наділення його відповідними процесуальними правами. Виходячи з цього, не можна позбавляти нотаріуса, як і будь-кого іншого із заінтересованих осіб, можливості реалізовувати належне йому право на судовий захист, й, зокрема, право бути допитаним в якості свідка з тим, щоб утворити у справі необхідний засіб доказування.

З огляду на наведене слід погодитися з висловленими у літературі пропозиціями передбачити у законодавстві ще один випадок звільнення нотаріуса від обов'язку зберігати нотаріальну таємницю: на думку О. Поповченка та В. Черниша, Закон і КПК потрібно доповнити нормами про звільнення судом нотаріуса від обов'язку зберігати нотаріальну таємницю, якщо він підлягає допиту як підозрюваний, обвинувачений чи підсудний у зв'язку із вчиненням злочину при виконанні професійних обов'язків⁴⁰.

Як відповідач нотаріус притягується у цивільному судочинстві у справах про незаконність вчинених нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні (ст. 50 Закону) та у справах про відшкодування шкоди, заподіяної особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса (ст. 27 Закону). А от у випадках, коли позивач як підстави скасування правової сили нотаріального акта зазначає обставини, що свідчать про порушення процесуального порядку вчинення нотаріальних дій, завжди є потенційна можливість пред'явлення в подальшому до нотаріуса позову про відшкодування шкоди, заподіяної його незаконними або недбалими діями. Це свідчить про процесуальну заінтересованість нотаріуса у

³⁹ URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-bd-d0-be-d1-82-d0-b0-d1-80-d1-96-d1-83-d1-81-d1-83-d1-86-d0-b8-d0-b2-d1-96-d0-bb-d1-8c-d0-bd-d0-be-d0-bc-d1-83-d0-bf-d1-80-d0-be-d1-86-d0-b5-d1-81-d1-96/> (дата звернення 15.03.2023).

⁴⁰ Поповченко О.І. Участь нотаріуса в кримінально-процесуальних діях: історія і сучасність. *За-сади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і правозастосовній діяльності*: тези доп. та повідом. наук.-практ. конф. (Київ, 3 квітня 2009 року). Київ : Атіка, 2009. С. 703; Черниш В. Забезпечення охорони нотаріальної таємниці і нотаріуса в українському законодавстві. *Юридична Україна*. 2014. № 8. С. 11.

розгляді первісного позову і наявність підстав для його участі в якості третьої особи, що не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору.

Наприклад, 30 листопада 2012 р. Бердичівський міськрайонний суд Житомирської області розглянув справу № 0603/2796/12⁴¹ за позовом Особа 1 до Особа 2 про визнання заповіту подружжя недійсним за участю в якості третьої особи, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, приватного нотаріуса Особа 3.

В обґрунтування позову позивачка посилалася на наступне. 15 грудня 2004 р. приватним нотаріусом Бердичівського міського нотаріального округу Особа 3 було посвідчено заповіт подружжя від імені Особа 1 та Особа 4, за змістом якого вони заповіли належну їм квартиру своїй правнучці Особа 2. Позивачка стверджувала, що 15 грудня 2004 р. її невістка без її відома та без відома її чоловіка викликала додому приватного нотаріуса Особа 3 з метою складення заповіту, оскільки її чоловік був тяжко хворий. Заповіт нотаріус писав сам, жодних розпоряджень щодо складання даного заповіту ні вона, ні її чоловік не надавали. При цьому нотаріусом не було роз'яснено жодних наслідків складання цього заповіту, заповідачі заповіт не читали, і не читав його нотаріус вголос перед підписанням. Не знаючи про можливі правові наслідки, подружжя не могло повною мірою усвідомлювати правову природу вчинюваного правочину та належним чином висловити своє волевиявлення. Крім того, у заповіті відсутні відомості про посвідчення заповіту поза межами робочого місця нотаріуса, хоча посвідчувався він за місцем проживання подружжя. У зв'язку з цим позивачка вважала, що заповіт має бути визнаний недійсним внаслідок допущених нотаріусом порушень закону при його складанні.

Третя особа приватний нотаріус у судове засідання не з'явився, подав заяву про розгляд справи за його відсутності.

Суд, вислухавши доводи сторін та проаналізувавши докази у справі, вирішив, що позов підлягає задоволенню, і визнав заповіт недійсним з наступних підстав. Судом встановлено, що на оскаржуваному заповіті відсутні будь-які відмітки про посвідчення заповіту поза межами робочого місця нотаріуса. Нотаріус прибув до місця вчинення нотаріальної дії із текстом заповіту, викладеним на бланку за допомогою технічного засобу. Однак жодних заяв до нотаріуса щодо складання та посвідчення вказаного заповіту подружжя не подавало, з проханням викликати нотаріуса до інших осіб не зверталось. У тексті оспорюваного заповіту є відмітка про те, що заповіт прочитано заповідачами вголос, однак це відображено не перед підписами заповідачів, а після них. Як стверджує сама позивачка, вона та її чоловік заповіт вголос не читали. Крім цього, у заповіті є запис, що нотаріусом роз'яснено заповідачам зміст ст. 1243 ЦК, однак в заповіті не зазначено, в чому саме полягає зміст цієї норми. Суд взяв до уваги доводи позивачки, що нотаріус не роз'яснював їй наслідки складання такого заповіту, а саме, що заповіт може бути скасований лише за спільною заявою заповідачів за життя їх обох. Крім зазначеного, при посвідченні заповіту

⁴¹ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/28395036> (дата звернення: 15.03.2023).

були присутні інші особи. Таким чином, подружжя не могло повною мірою усвідомлювати значення вчинюваного правочину та належним чином висловити свою волю, що суперечить положенню ч. 2 ст. 203 ЦК.

За таких обставин суд визнав, що подружжю не було належним чином роз'яснено права та обов'язки, які виникають та мають істотне значення у разі укладення заповіту подружжям, і заповіт складено з порушенням п.п. 11, 36, 157 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (що була чинною на час розгляду справи).

Як бачимо, підставами позову у цьому випадку є факти порушення нотаріусом процесуального порядку вчинення такої нотаріальної дії, як посвідчення заповіту подружжя. Встановлення таких фактів і фіксування їх наявності у судовому рішенні дає заінтересованим особам можливість у подальшому, в іншому судовому процесі звернутися до нотаріуса з позовом про відшкодування шкоди, заподіяної його незаконними діями на підставі ст. 27 Закону «Про нотаріат». А відповідно до ст. 53 ЦПК треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до закінчення підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, у разі якщо рішення в справі може вплинути на їх права або обов'язки щодо однієї із сторін, тобто у розглянутому випадку підстави для залучення нотаріуса до участі у справі наявні.

Але саме у зв'язку із цією справою (як, на жаль, і багатьма іншими) хотілося б особливо наголосити на недоцільність ігнорування нотаріусами судових процесів, до участі в яких вони притягуються як третя особа, адже за старовинним французьким прислів'ям «відсутній завжди не правий». У цьому випадку, не з'явившись у судове засідання, нотаріус знехтував можливостями реалізації права на судовий захист, недооцінивши їх. Поряд з цим можна сміливо завбачити, що особиста участь нотаріуса або його договірного представника у цій справі цілком могла б вплинути на кінцевий результат розгляду справи і забезпечити постановлення рішення протилежного змісту, адже нотаріус так само мав можливість користуватися всіма засобами процесуального захисту та всіма процесуальними правами, що належать третій особі, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, як особі, що бере участь у справі (ст. 43 ЦПК), зокрема, знайомитися з матеріалами справи, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів, ставити питання іншим учасникам справи, заявляти клопотання та відводи, давати усні та письмові пояснення судові, подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб, оскаржувати рішення і ухвали суду тощо. Будучи притягненим до участі у справі як свідок, нотаріус таких повноважень не матиме попри те, що рішення у справі може вплинути на його права або обов'язки.

Так, у цивільній справі № 2-1272⁴², розглянутій 17 лютого 2012 р.

⁴² URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/26981391> (дата звернення: 15.03.2023).

Новоселицьким районним судом Чернівецької області за позовом Особа 2 до Особа 3, про визнання недійсним договору дарування нотаріус був залучений як свідок, попри те, що позивачка обґрунтовувала свій позов тим, що під час посвідчення спірного договору припустилася помилки внаслідок свого похилого віку та малописьменності, бо насправді вважала, що відбувається оформлення її права власності на спадкове майно.

Постановляючи рішення про відмову у задоволенні позову, суд на підставі дослідження показань свідка — приватного нотаріуса Особа 5 та змісту посвідченого ним договору дарування як письмового доказу встановив наступні факти: при посвідченні договору дарування позивача було проінформовано про його зміст та правові наслідки підписання, а саме перехід права власності на спірне господарство до відповідача. У мотивувальній частині рішення містяться висновки про те, що нотаріусом при посвідченні договору було додержано всіх норм та умов, встановлених Законом України «Про нотаріат» та Інструкції «Про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» (чинної на час вчинення нотаріальної дії), а саме: встановлено особу громадян, що звернулися за вчиненням даної нотаріальної дії; витребувано правостановлюючий документ на майно; перевірено відсутність заборони відчуження майна. Для з'ясування волі сторін нотаріус провадила з позивачем бесіду, роз'яснюючи сторонам договору вимоги законодавства щодо змісту та правових наслідків правочину, що ними укладався. З проектом договору сторони ознайомилися в присутності нотаріуса, прочитавши його особисто. Договір дарування укладений в письмовій формі та підписаний сторонами у присутності нотаріуса, і на момент його посвідчення наміри дарувальника повністю відповідали її волі.

Як бачимо, підстави позову та предмет доказування у цій справі становили факти законності дій нотаріуса під час нотаріального посвідчення договору, що свідчить про наявність у нотаріуса процесуальної заінтересованості у результаті розгляду справи. А якщо припустити, що рішення суду могло бути і протилежним за змістом, то у такому випадку, будучи свідком у справі, нотаріус не мав би можливості навіть оскаржувати його в апеляційному чи касаційному порядку. Отже, у цій справі процесуальний статус нотаріуса був визначений вочевидь неправильно: нотаріус мав би посідати процесуальне становище третьої особи, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, а не свідка.

Залучення нотаріуса до участі у справі як третьої особи, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, зумовлює наділення його певним правовим статусом і надає можливість власними діями внаслідок реалізації належних йому процесуальних прав відстоювати свою правову позицію та впливати як на зміст рішення суду, так і на рух справи, зокрема, оскаржувати незаконні судові рішення в апеляційному та касаційному порядку. І, навпаки, непритягнення нотаріуса до участі у справі позбавляє його можливості вчасно реагувати на зміст судового рішення, де можуть бути викладені факти, які в подальшому стануть підставою притягнення нотаріуса до професійної відповідальності або подання до нотаріуса позову про відшкодування шкоди, заподіяної його незаконними діями. Розглянемо приклади наведених ситуацій.

Так, 4 червня 2014 р. колегія суддів судової палати в цивільних справах апеляційного суду Миколаївської області розглянула цивільну справу № 489/1157/14-ц⁴³ за апеляційною скаргою Особа 4 та Особа 6, до якої доєдналася нотаріус Особа 5, на рішення Ленінського районного суду м. Миколаєва від 15 квітня 2014 р. у справі за позовом Особа 4 та Особа 6 до Особа 7 про визнання права власності на частку в порядку спадкування за заповітом та за зустрічним позовом Особа 7 до Особа 4 та Особа 6 про визнання заповіту недійсним.

Перевіряючи законність та обґрунтованість рішення в межах оскарження, колегія суддів прийшла до висновку, що апеляційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Вирішуючи спір, суд виходив з того, що нотаріус вчинила нотаріальну дію за межами свого нотаріального округу та за відсутності заповідача. Але з такими висновками суду погодитися неможливо, оскільки вони не відповідають вимогам закону та суперечать дійсним обставинам справи. З матеріалів справи вбачається, що робоче місце приватного нотаріуса Особа 5 розташоване на території Миколаєва, який є адміністративно-територіальним центром Жовтневого району. Посвідчення заповіту здійснювалося нотаріусом у м. Миколаєві на робочому місці у присутності заповідачки та свідків Особа 9 та Особа 10. Твердження заповідача про вчинення правочину за відсутності заповідача належними доказами не підтвержені, в той час як присутність заповідачки та свідків, що підписали заповіт на робочому місці нотаріуса, підтверджується змістом заповіту та підписами свідків. Аналіз наведених обставин, встановлених з урахуванням достовірних доказів, дає підстави для висновку про те, що нотаріальна дія, а саме посвідчення заповіту у присутності особи, яка особисто прибула до робочого місця нотаріуса для здійснення спадкового розпорядження, вчинена приватним нотаріусом у межах свого нотаріального округу у відповідності до вимог закону без порушення положень ч. 1 ст. 1257 ЦК України щодо форми та посвідчення.

У даному випадку нотаріус як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, скористався належним йому процесуальним правом на приєднання до апеляційної скарги, передбаченим ст. 363 ЦПК. Результатом реалізації цього повноваження стало скасування рішення суду першої інстанції як незаконного та необґрунтованого та постановлення нового рішення апеляційним судом, яким у позові про визнання заповіту недійсним було відмовлено. Крім того, мотивувальна частина рішення апеляційного суду містить такі висновки, що унеможливають в подальшому пред'явлення до нотаріуса будь-яких правових претензій щодо порушення ним процесуального порядку вчинення спірної нотаріальної дії та відшкодування шкоди, заподіяної його діями.

А ось в іншому випадку непритягнення нотаріуса до участі у справі позбавило його можливості реалізувати своє право на судовий захист та вплинути на зміст судового рішення. 10 вересня 2013 р. Заліщицький районний

⁴³ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39142339> (дата звернення: 15.03.2023).

суд Тернопільської області розглянув цивільну справу № 597/898/13-ц⁴⁴ за позовом Особа 2 до Особа 3 про визнання договору дарування недійсним і поновлення права власності на будинок. В обґрунтування своїх вимог позивачка зазначала, що у червні 2013 р. вона дізналася, що власником належного їй будинку згідно договору дарування від 24 листопада 2008 р., посвідченого приватним нотаріусом Заліщицького районного нотаріального округу, стала її дочка Особа 3. Позивач ніколи не мала на меті здійснювати відчуження свого нерухомого майна, оскільки є особою похилого віку, проживає самотньо і не має іншого житла. У 2008 р. вона разом з відповідачем відвідала приватного нотаріуса, де на ім'я відповідача склала заповіт на все належне їй майно. У нотаріуса вона підписувала декілька документів, однак не висловлювала бажання оформлювати будь-який договір дарування належного їй будинку, у тому числі і договору дарування на ім'я відповідача, тому їй невідомо, яким чином вона підписала договір дарування.

Заслухавши пояснення представника позивача, дослідивши матеріали справи, суд вирішив позов задовольнити і визнав договір дарування недійсним. Навіть не маючи на меті перевірити дотримання нотаріусом вимог закону при посвідченні цього договору, суд в обґрунтування свого рішення зазначив, що укладаючи договір дарування квартири, позивачка позбавила себе права на житло, так як іншого житла у неї немає, а приватний нотаріус Особа 4 дану обставину не перевірів. У зв'язку з цим суд виснував, що позивач діяла під впливом помилки, і взяв до уваги її пояснення, що, підписуючи договір дарування, вона мала на увазі заповіт.

Як бачимо, у цій справі через неправильне визначення предмета доказування не було встановлено жодного факту, що має юридичне значення. Чинним законодавством не передбачено обов'язку нотаріуса при посвідченні договору дарування перевіряти факт наявності у дарувальника іншого майна, але цю обставину суд проігнорував, зокрема, і з тієї причини, що нотаріус не брав участі у розгляді справи як третя особа і не скористався належним йому правом бути допитаним в якості свідка і довести до відома суду певну інформацію. Крім того, у мотивувальній частині цього рішення міститься констатація факту незаконності дій нотаріуса, що в подальшому може слугувати підґрунтям для пред'явлення до нього позову про відшкодування шкоди, заподіяної його незаконними діями, а оскаржити це рішення нотаріус права не має, так само як не мав можливості вплинути на його зміст.

Висновок. Недостатня законодавча урегульованість деяких процесуальних аспектів нотаріальної діяльності утворює низку теоретичних та практичних проблем реалізації обов'язку дотримання нотаріальної таємниці як правової гарантії дотримання прав учасників нотаріального процесу та законності нотаріальної діяльності. Науковий аналіз теоретичних засад визначення змісту та обсягу нотаріальної таємниці, а також правозастосовної практики з означеної проблематики дозволяє сформулювати наступні висновки.

⁴⁴ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/36051629> (дата звернення: 15.03.2023).

Не можна розглядати як порушення правил нотаріальної таємниці присутність під час вчинення нотаріальної дії будь-якої особи, передбачену і зумовлену бажанням учасників цих дій.

Не можуть становити нотаріальну таємницю для всіх учасників нотаріальної дії такі обставини, що визначені законом як підстави для реалізації спадкових прав: наприклад, склад спадкового майна або підстави спадкування.

Видача дубліката нотаріально посвідченого документа має вчинюватись за правилами нотаріального законодавства з урахуванням його приписів щодо суб'єктного складу та обов'язковим дотриманням обов'язку дотримання нотаріальної таємниці. Безумовно, банки у таких справах не є особами, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії, і жодні посилання на те, що в інший спосіб отримати правовстановлювальні документи не є можливим, не можуть слугувати підставою для порушення вимог закону (ч. 1 ст. 53, ст. 8 Закону).

У цивільному процесі формальним закріпленням або формальним виразом дозволу нотаріусу розголошувати відомості, що є нотаріальною таємницею, слід вважати заяву (клопотання) заінтересованої особи про залучення (виклик) нотаріуса як свідка у справі, а подання окремої заяви про згоду на розкриття нотаріусом нотаріальної таємниці в межах цивільного судочинства навряд чи можна визнати виправданим та доцільним;

Обставини нотаріального посвідчення чи засвідчення, пов'язані з виконанням нотаріусом загальних та спеціальних правил вчинення нотаріальних дій, не можуть становити нотаріальну таємницю у випадку існування судового спору, адже заінтересовані особи, складаючи позовну заяву або заперечуючи проти позову, вже самі розголошують таку інформацію, що звільняє нотаріуса від необхідності дотримуватися нотаріальної таємниці. Нотаріальну таємницю складають такі отримані нотаріусом від заінтересованих осіб відомості, що не пов'язані із реалізацією їхнього обов'язку довести обставини нотаріальної справи;

Не можна позбавляти нотаріуса можливості свідчити про обставини укладення та дотримання порядку посвідчення того чи іншого договору, якщо цього потребують інтереси хоча б одного з учасників нотаріальної дії, адже у такому випадку взагалі втрачається юридичний сенс обов'язковості нотаріального посвідчення, унеможливується реалізація функцій та завдань нотаріальної діяльності щодо забезпечення законності дій учасників цивільного обороту;

У тому разі, коли нотаріус бере участь у справі як відповідач або третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, він є особою, що бере участь у справі (ст. 42 ЦПК), а значить, має власний процесуальний інтерес, що зумовлює наділення його відповідними процесуальними правами. Виходячи з цього, не можна позбавляти нотаріуса, як і будь-кого іншого із заінтересованих осіб, можливості реалізовувати належне йому право на судовий захист, й, зокрема, право бути допитаним в якості свідка з тим, щоб утворити у справі необхідний засіб доказування.

References:

1. Баранкова В. Розкриття нотаріальної таємниці в межах судового розгляду цивільних справ. *Право та державне управління*. 2017. № 3, с. 57-63. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2017/10.pdf (дата звернення: 15.03.2023)
2. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3426-XII. Дата оновлення: 29.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 15.03.2023).
3. Коробцова Н. Право на охорону нотаріальної таємниці як одне з конституційних прав громадян. *Публічне право*. 2012. № 1(5). С. 40–47.
4. Поповченко О. Нотаріальна таємниця помирає. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2007. № 2 (32). С. 36–38.
5. Желіховська Ю.В. Поняття та гарантії таємниці вчинення нотаріальних дій. *Університетські наукові записки: часопис Хмельницьк. ун-т упр. та права*. Хмельницький, 2013. № 1 (45). С. 108–112.
6. Черниш В. Теоретичні аспекти мови нотаріального діловодства та нотаріальної таємниці як основоположних принципів діяльності нотаріату в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 7. С. 8–12.
7. Коробцова Н. Сучасний погляд на проблему охорони нотаріальної таємниці. *Нотаріат для вас*. 2011. № 12. С. 38–42
8. Панталієнко Я.П. Нотаріальна таємниця – одне із загальних правил вчинення нотаріальних дій. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2009. Вип. 44. С. 363–368.
9. Виноградова Г. Професійна таємниця в міжнародно-правових джерелах: окремі питання регулювання та використання досвіду в законодавстві України. *Юридичний журнал*. 2006. № 4. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2219> (дата звернення 15.03.2023).
10. Черниш В. Нотаріальна таємниця: поняття і кордони. *Юридичний журнал*. 2011. № 3 (105). С. 84–85.
11. Правила професійної етики нотаріусів України: затв. Наказом Міністерства Юстиції України від 04.10.2013 р. № 2104/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1730-13#Text> (дата звернення 15.03.2023)
12. Правила професійної етики нотаріусів України: затв. Наказом Міністерства Юстиції України від 07.06.2021 № 2039/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21#Text> (дата звернення 15.03.2023)
13. Рішення Першотравневого районного суду м. Чернівців від 30.09.2015 р., судова справа № 725/2079/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/52239832> (дата звернення 15.03.2023).
14. Рішення Дніпровського районного суду міста Києва від 27 січня 2014 р., судова справа № 755/17957/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/36915771> (дата звернення: 15.03.2023).
15. Рішення Яремчанського міського суду Івано-Франківської області від 19 червня 2012 року, судова справа № 0917/2-351/2011. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/25058303> (дата звернення: 15.03.2023).
16. Рішення Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 07 лютого 2012 року, судова справа № 2-51/2012. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/21380966> (дата звернення: 15.03.2023).
17. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 25 січня 2017 року, судова справа № 757/44930/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/64360590> (дата звернення: 15.03.2023).
18. Рішення Тетіївського районного суду Київської області від 12 березня 2015 року, судова справа №380/235/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/43101481> (дата звернення: 15.03.2023).
19. Рішення Заводського районного суду м. Миколаєва від 12 грудня 2014 року, судова справа № 487/6244/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/42624398> (дата звернення: 15.03.2023).
20. Маляренко С.М. Анулювання свідцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю приватним нотаріусом при сумісництві або незбереженні нотаріальної таємниці. *Адвокат*. 2013. № 4 (151). С. 32– 36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2013_4_8 (дата звернення 15.03.2023).

21. Бондарєва М.В. Принцип таємниці вчинюваних нотаріальних дій. Часопис Київського університету права. 2009. № 4. С. 198–202.
22. Рішення Єнакіївського міського суду Донецької області від 27 січня 2014 року, судова справа № 230/15138/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/36970528> (дата звернення: 15.03.2023).
23. Рішення Єланецького районного суду Миколаївської області від 17 червня 2015 року, судова справа № 476/401/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/45633511> (дата звернення: 15.03.2023).
24. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 15 листопада 2016 р., судова справа № 522/16203/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/63194888> (дата звернення: 15.03.2023).
25. Рішення Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 10 грудня 2015 року, судова справа № 243/10851/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/54904333> (дата звернення: 15.03.2023).
26. Рішення Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 1 грудня 2015 р., судова справа № 243/10850/15-ц. ¹ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/54058983> (дата звернення: 15.03.2023).
27. Рішення Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 13 вересня 2016 року, судова справа № 219/7224/16-ц URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/61363918> (дата звернення: 15.03.2023).
28. Рішення Апеляційного суду Черкаської області від 21 вересня 2016 року, судова справа № 22-ц/793/1916/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/61727092> (дата звернення: 15.03.2023).
29. Рішення Корабельного районного суду м. Миколаєва від 25 жовтня 2016 року, судова справа № 488/958/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66573007> (дата звернення: 15.03.2023).
30. Рішення Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 6 квітня 2015 року, судова справа № 208/8578/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/43448546> (дата звернення: 15.03.2023).
31. Рішення Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 13 серпня 2015 року, судова справа 219/5983/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/48725204> (дата звернення: 15.03.2023).
32. Рішення Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області від 28 вересня 2010 року, судова справа № 2-1484/10. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/11495952> (дата звернення: 15.03.2023).
33. Рішення Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області від 12 липня 2016 року, судова справа № 483/898/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58991888> (дата звернення: 15.03.2023).
34. Рішення Краснолиманського міського суду Донецької області від 30 серпня 2016 року, судова справа № 236/933/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/60008353> (дата звернення: 15.03.2023).
35. Марченко В. Таємниця здійснення нотаріальних дій. Відповідальність за її порушення. *Юридичний журнал*. 2002. № 1. С. 35.
36. Гелєдза А.Г. Державний контроль у сфері нотаріальної діяльності. *Наше право*. 2012. № 1, ч. 1. С. 85–88.
37. Романюк Я.М. Практика розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними. Романюк Я.М., Косенко В.Й., Мельник З.П. Вісник Верховного Суду України. 2009. № 1 (101). С. 22–34.
38. Бичкова С.С. Участь нотаріуса у цивільному процесі України. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 1 (21). С. 26–31.
39. Цивільний процесуальний кодекс: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> дата звернення 15.03.2023).
40. Сфімов О. Нотаріальна таємниця: між кримінальною та цивільно-правовою відповідальністю. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2014. № 1 (73). С. 84–87.

41. Голобородько В.О. Нотаріус в цивільному процесі. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2011. № 6 (60). URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-bd-d0-be-d1-82-d0-b0-d1-80-d1-96-d1-83-d1-81-d1-83-d1-86-d0-b8-d0-b2-d1-96-d0-bb-d1-8c-d0-bd-d0-be-d0-bc-d1-83-d0-bf-d1-80-d0-be-d1-86-d0-b5-d1-81-d1-96/> (дата звернення 15.03.2023).
42. Поповченко О.І. Участь нотаріуса в кримінально-процесуальних діях: історія і сучасність. *Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і правозастосовній діяльності*: тези доп. та повідом. наук.-практ. конф. (Київ, 3 квітня 2009 року). Київ : Атіка, 2009. С. 703 – 705.
43. Черниш В. Забезпечення охорони нотаріальної таємниці і нотаріуса в українському законодавстві. *Юридична Україна*. 2014. № 8. С. 9–13.
44. Рішення Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 30 листопада 2012 року, судова справа № 0603/2796/12, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/28395036> (дата звернення: 15.03.2023).
45. Рішення Новоселицького районного суду Чернівецької області від 17 лютого 2012 року, судова справа № 2-1272. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/26981391> (дата звернення: 15.03.2023).
46. Рішення колегії суддів судової палати в цивільних справах апеляційного суду Миколаївської області від 04 червня 2014 року, судова справа № 489/1157/14-ц URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39142339> (дата звернення: 15.03.2023).
47. Рішення Заліщицького районного суду Тернопільської області від 10 вересня 2013 року, судова справа № 597/898/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/36051629> (дата звернення: 15.03.2023).